

НОВА ИСКРА

Шумар

Н-СКОГ МАНАСТИРА

(Из мојих усломена)

— МИЛОШ П. ЂИРКОВИЋ —

Верући се већ од целог јутра по последњим огранцима окомите планине и по готову већ поустео од умора, спустих се око подна преко брзе планинске речице у шуму Н-ског манастира. Још од изведног времена била је тужба у нашој управи, како се шума Н-ског манастира немилице сече, услед чега је ваљало учинити увиђај и обуставити сваку даљу сечу.

Исневши се потпуно горе на плато, унутим се узаним колеским путем што је водио самоме манастиру. Зими је то био страшић пут, испресецан јаругама и раскалаћ од многе мокрине, те се њиме једва прилазило манастирском дворништу, али је у толико био лепши и живописнији у лето. Шарено планинско цвеће расло је и с једне и с друге стране његове; тамо се високо уздигла гуета трава и онде опет раширила своју лану крун умиришљава јагорчика или се бујно извио жбун дивље руже; негде се пак свели над њим врхови високих растова и букава, те се и плаво небо једва назире. И заглазећи све дубље у ово безгранично зелено царство, осећао сам како ми се у срце увлачи неко нелагодно осећање од ове мртве тишине, нешто што ми помињаше на њену тајанственост, и мир, те сам се клонио и најмања шумња, да је из дубока сна не пробудим. Па и на пса мога, који је дотле весело потрчкавао за тичицама, као да је такође утицала ова тајанственост. Он је ишао мирно, тик самога мене, стрижући ушима и пажљиво посматраше мртво даљно зеленило.

То беше у оно доба, када и ово зелено море спава. Лишће не шуми својим таласима, гранчице стоје мирне и некретне, а високе круне повиле се и сањиво дремају.

Птице се повукле у најгушће шипраге и док се женка одмара у гнезду покрај својих малих, мужјак лепо заронио главу испод крила и наслонивши се на какву гранчицу поред њих, предао се и сам одмору. Само се инсекти осетили живљи. Видећи да је примирје настало и осетивши царство своје превласти, разлетели се на чистом зраку, или беже по чистој и кадиастој маховини. Само се негде у даљи протеже гласно куцање непостојаног темпа; то детлић неуморно прави своје пртенове на кори, а мало затим одговори му снажан и онтар клик соколов, што се поносно и смело уздиже у плаву висину изнад тихог мора од лишћа. За овим опет наста мртва тишина.

Пут је излазио на чистину; високи тремови од густих стабала губили су се све више, дрва се проређивала и на место густих и гранатих круна указа ми се дугачка ливада, са које је свеже допирао јак мирис скоро покошеног сена. Овде је и стаза скретала. Држећи се бујне планинске речице што је манастиру толике штете наносила у данима своје нагле поплаве, пут је кривудао заједно са њоме и провлачио се као какав конач кроз високо и влажно стење, да се — прешавши поново реку — споји са дивним пропланком што се ненадно показивао испред самога манастира. А тамо у дну његовом дизао се и сам манастир, са два кубета без икаквих спољних украса, но који је ипак величанствено изгледао са своје потпуно беле боје, са својег високог позлаћеног крета и оно неколико гранатих мирисних лина што су стајале пред њим. Остали део простора захватили су лево станови братије манастира и путнички, а на десној страни била је коњушница и одељење за осталу стоку. Преко целог дворништа пружао се ред младих воћака и растављао манастир од осталих зграда.

Умор ме беше већ савладао а имајући и оно несносно осећање што се зове жеђ, скинем пушку и шешир и спустим се на испреплетане корене неке праистаре букве, испод које се налазио мали неозидани извор а даље од њега отицао поточић. Манастир ми одавде не беше далеко и у четврт часа могао сам већ тамо бити.

Ни сам не знам колико сам се тако дуго одмарао, тек одједном као да чух лак шум у суседном шумарку. Пас беше такође поскочио; он наћули уши и ослушкиваше спреман да залаје. Ја ослушних боље. У почетку беше све мирно као и раније (већ мишљах да сам се преварио), а тада се поново разлеже звук у близини, тихо и мирно, налик на притајен смех — а затим још један и опет један. Кроз миран ваздух могле су се чути испрекидане, нејасне речи.

„Нема сумње, горокрадице!“ помислим; дам нећу знак да ћути, да нас лајањем не би издао, дохватим пушку и шешир и лагано пузећи на коленима, ставем се прикратити страни од које је звук долазио. После дваестак корака поново застанем, нисам могао даље ни корака а да не будем непопажен.

А тамо у густом шипрагу стајала је обична проста сељанка из оближњег Приавора, у простој сељачкој сукњици, повезана чистом белом повезачом и закићена лепо расцветалим различком. Лицем се окренула према мени, те сам могао видети и лепо малу главу и бујне младе груди, што се под тешком тежињавом кошуљом тако бурно надимаху и висок витки стас, што се у неколико у напред погну, као да је пошао за ким, па се у томе положају и зауставио. Како беше стасита та проста сељачка прилика! Колико ли беше љупкости у оном милом, лепом лицу, у њеном простом гипском држању, у њеној целој појави, да се и нехотице наметало питање, од куда све то? Црној као гавран коси, што се на темену делила у јасно обележени раздвајање; сјајним дубоким очима што испод дугих трепавица гледаху тако страшно, — примамљиво одговарала је чудновато бела боја самога лица, које је сунце мало нагорело, те му дало нарочити бронзани изглед; ни мале, нешто меснате усне, и као бисер бели зуби; ни природно руменило, ни лепо овални образи; ни високо али фино заокругљено чело, не изостајаху иза очију и лепо бујне косе. А све, све опомињаше на челично здравље, на бујну једрину, на снагу, што их само брдски крај однеговати може и посматрач, онијен оним добро познатим дахом, што се некако врело око њега распростире, осетно би у себи жудње, да тај витки стас што пре пригрли, да пољуби те дивне, румене усне.

Свакако, она није била сама, али се друго лице није могло видети иза густог шипрага, Пас је непрестано стајао уза ме и својим паметним очима као да ме је питао шта ће да ради. Од једном се сељанка измакну корак два натраг и на њеном се месту указа млад, стасит калуђер, један од најмлађих између братије манастирске. Отац Антоније (тако се звао) био је млад човек око својих 30 година у старој излизаној мантији и са дугом камулавком. Његова спољашњост пре је се могла назвати ружном са својом дугом русом косом, што му је у неуређеним витицама падала на сама рамена; са својим буљавим великим очима што као с неким неповерењем у сваког гледају и не могући издржати ни једног оштријег погледа; са својим широким плосклатим лицем, на коме се усадио дуг при дну повијен

нос и густе риђи бркови. А све му кретање беше некако невешто, неспретно, по готову улашено; у друштву си га ретко могао видети, затварао се увек у своју ћелију или би по цео дан јурио по шуми манастирској. Игумана се јако бојао, стрепео је и дрхтао пред њим, па се та његова бојазан чак у већем друштву могла приметити; с друговима је мање општио и по могућству увек их је избегавао. Иначе личност потпуно свакидашња без и најмањих особених знакова и човек га је губио из вида, чим се од њега растане. Зато ми и беше чудновато ово његово ашиковање у средини шуме, на најзабаченијем месту.

Он се наже за младом сељанком и ухвативши је за руку, покуша да је око паса обухвати, но она му се изви из руку и поново стукну корак натраг, смејући се гласно својим звонким смехом.

— Не смеј се толико! чух где он рече.

— А зар се тако бојиш? упита она и смећећи се поново, запиљи му се у очи и гледаше га дугим, страсним погледом, од кога сваки нервић задрхти, да се он поново пригну њеној руди и угризе је за прст. Она цикну притајено, али руке не извуче.

— А где је он? упита Антоније даље, гледајући је топлим, љубавничким погледом.

— Кад бих ја знала! одговори сељанка. — Још синоћ отишао је од куће и данас га целог дана нема. Веле да „Соколов камен“ секу сељаци, па је зацело тамо остао и преко ноћи.

— А не знаш кад ће се вратити?

— Зар он мени што каже! Не памтим кад ми је лепо рекао. Дође из шуме, дању или ноћу, а он све обрве, стискао зубе као Арнаутин, гледа ме крвнички ка' највећа душманина, па ни Бога да ми рекне. Ћути и дува тако, ни хлеба да потражи.

— Зацело зна, рече калуђер даље.

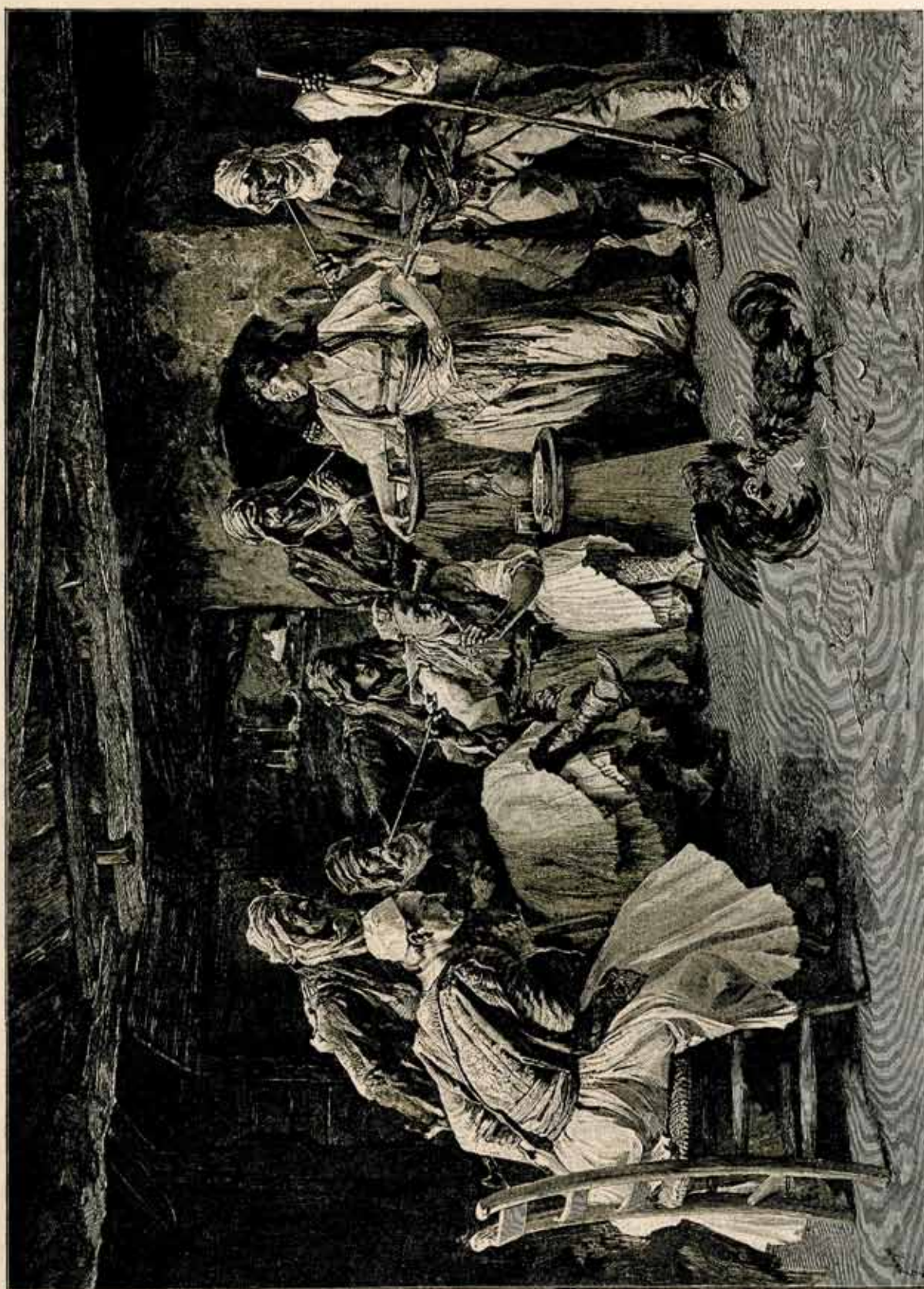
— Може бити, одговори равнодушно сељанка. — Никако чудо: у селу већ свуда говоре; не могу се мирно макнути, а да за мном претом не укажу. — „То је, веле, она из манастира!“ А ја ћутим, што ћу? не могу се на њих обрећнути, кад је истина.

Али се отац Антоније не задовољи тим одговором; осећајући се слободан у потпуно мирној шумској тишини и користећи се правом љубавничким, наже јој се до самих образа, па стаде с пуно љубавне жудње да јој шапуће нејасне речи љубавне милости и да се дивни њеној чудној лепоти, која му све више излажаше пред очи.

— А докле ћемо тако? упита она.

— И ја не знам, одговори Антоније. — Тешко ми на то и да мислим, а каква вајда, кад измислити не могу. Најбоље је овако, па после што буде.

— Јест, теби је лако, али што ћу ја? Или мислиш ли ти да ће он довека остати таки, да ми ни речи не рекне? Отераће ме као последње псега са прага свога, па куд ћу после црница? Оцу не могу, не би ме примио, а њега да молим, не бих могла, па да ме неку.

Бол петлова

П. Јовановиќ

Антоније појми да нешто одговори, али у тај мах проломи се шибље у чести на противној страни, као да је највећа буква из корена ишчупана. Све се зби некако у тренутку; пас поскочи, хтеде и сам потрчати на ту страну; с тешком мухом зауставих га и ухватим за њунку. Гледајући поново тамо, где су мало пре двоје драгих стајали, не видех оца Антонија. Он протрча у највећој брзини тик самога мене, захватајући својом мантијом високо грање и жбуње и спусти се у дубоки кланац, којим се преко ишло у манастирско дворниште.

Сељанка је стајала још на истом месту и дрхтала, гледајући са страхом у страшно намргођено лице шумског чувара Гиле. Борба која се у њој водила морала је бити ужасна; лице јој је било потпуно напрегнуто, а очни капци се и нехотице спустише као да собом хтедохе покрити сјај неверних издајничких очију. И ма да познаваше опасност пред којом се налазила, долазећи све више себи она преста да дршће, док све лице не показа неко чудновато упорство којим ће сачекати даљи исход ствари. А Гиле и сам не знађаше како ће да отпочне. Он покуша да што рекне, али не нађе гласа за то; хтеде је стегнути за њене обле мале руке, али не би му довољно снаге; најзад лагано јој подиже оборену главу и дуго се загледа у њене дубоке очи, као да у њима хтеде наћи решење целе загонетке, али га улаши њен дивљи, упорни поглед и он јој спусти главу поново.

— О мајнице пресвета, Исусе сине небесни! чух где он рече неким потмулим, промуклим гласом што као да је долазило из најдубље дубине његових широких груди.

Наста ужасан тајац, за чије време се не усуди ни једно од њих проговорити. Гиле подиже руке према небу, као да хтеде Бога призвати, а затим их опет спусти и подлежући своје болу, наслони се на глатко стабло дебеле букве и гледаше дуго, дуго у њену лепу главу својим непомичним погледом. Његове час мрачне, час жалосне очи стајаху у потпуној сагласности са његовим боно развученим устима, док се на лицу једно за другим огледаше и дубок очајнички бол и страсна безгранична љубав и страشان неизмерни гнев, да би и најхладније срце себи привукли.

— Зар тако, Гино? прекиде он поново истим гласом мртву и неспособну тишину. Она стајаше и даље сва мирна и непомична и не покуша ништа чим би се оправдала.

— Мало ти би нашег живота, мало наше младости? Пазисмо те сви као мајка дете, нико ни по тамо да ти рече; живела си не друкше него као паша један, а ти тако учини? Тиме ли врати моју доброту?! А што ће свет рећи?

— Може говорити, ако нема друга посла! одговори она суво.

— А образ, несрећнице, образ где ти је?

— Чувај ти свога, а мене нека овакве.

— Како рече?! узвикну Гиле чисто не верујући својим ушима. — Ни образа не жалиш, је ли? А ради чега; шта ти криво учиних?

— Не могу више с тобом! одговори она кратко и не покуша да га погледа.

— Не можеш?? једва простења Гиле и ухвати је левом руком за раме. Она не покуша да се отме, већ га испод стиснутих обрва само крвнички погледа. — А с ким можеш? с њим, је ли одроде?

И не говорећи даље, он скиде пушку с рамена и управи је на њу.

— А знаш ли, да је сад последње? Ђаковића кућу не осрамоти женска страна. Боље сврши! рече суво, једва мичући устима.

— Убиј!

Не могах више; прихваћајући пушку потрчим и сам тамо и у два скока стадох између њих. Гиле се томе најмање надао. Стајао је некако блесасто покрај мене, са стиснутим уснама и неодређеним погледом својих малих очију и не покуша да пушку пусти украј себе. Гина ме погледа чудноватим погледом, у коме се није могло видети ни срдња ни захвалност и не мењајући изглед свога упорног јогунастог лица, постоја и сама тренут два а затим као да се чему присети, одвоји се од нас брзим кораком и за мало па је нестале у густом шибљу.

— Доцкан! проирмља Гиле, па се хутећи упути за мном манастирском дворништу.

Тихо се клони вечер, Сунце лагано тоне и небо се претвара у читаво црвено море; ваздух свеж и прохладан и лак ветрић осети се тек на крунама високог дрвећа; у густим врховима чује се песма птичија; тамо из доле замприса свеже на младу коноњу. С падине високог брега одвоји се млада чобаница и мало затим одјекну чист звонки глас:

„Девојка се сунцу противила.“

„Јарко сунце, лепша сам од тебе.“

„И од тебе и од брата твога.“

„Брата твога, сјајнога месеца.“

Шума ми већ давно за леђима; још се назире њена непрогледна густа црнина; идући брзим кораком малом узаном стазом што се дала преко зелене ливаде, ја и нехотице замислих себи лепу слику Гинину и малу драму што се тако невадно одигра између мужа и жене.

Путник

стар, киша, помрчина,
 А ја путник издалека!
 Еј, да ми је топла соба,
 И постеља сува, мека!
 Негде ту је кућа једна,
 Прозор мали са капцима,
 У прозору лутка једна —
 Знак да моја овде има... *)
 И, ено је где се светли,
 То је она изба мала,
 Што ме до сад гол'ко пута
 На ноћишту задржала!
 Па сад опет. Али шта је!
 Исти прозор, иста крила,

Песимизам У XIX ВЕКУ

Песник песимизма Леопарди. Његова теорија о infelicità. *)

смотримо само из ближе модерну философију
 песимизма, и потрудимо се да му схватимо
 прве симptome у XIX в. Зато су нам добру
 прилику дале публиковање нецрних студија
 што су последњих година неки млади писци
 посветили Леопардију, и које, понављајући
 у неколико оно што је већ писано о њему,
 дају нам могућности да боље разумемо пи-
 тиман карактер његовога дела.

Битољ

Али нема оне лутке
 У прозору што је била!
 Празне, сада пишке стоје —
 Хајмо даље, срце моје!

Сокољанин

Г. Буше-Леклер радovima својим показао се као
 одличан и фини тумач душе и појезије Леопардијеве.
 Само зашто се бојао да нам нецрније говори о његовим
 философским идејама? Изгледа као да га је то питање и
 привлачило и одбијало. Зато нека је хвала г. Олару који
 је обележио и философске теорије Леопардијеве и управо
 њих сматрао као средиште својих студија, теорије, које
 су врло често бледеле пред суморношћу песниковом и ње-
 говим патриотским лиризмом. Ја бих шта више желио
 још више смелости у извођењу те идеје. Шта то чини
 што је Леопарди био мање догматичан од немачких фило-
 софа, што није имао системе и што је његов песимизам

*) У Мачви ил стоји лутка у прозору, то значи да у тој кући
 има девојка на удабу.

С...

*) Једна глава из дела Песимизам у XIX веку од Е. Саго
 бив. члана француске Академије.

произлази из опште, универзалне негације у место да буде метафизичка дедукција? Зар и одсутност свакога система није само по себи једна врста система, који је у осталом имао својих виђених представника, пошто је то систем скептичара? Кажу да је Шопенхауер хтео да има своју школу и он има своју школу, док Леопарди, и ако је чешће говорио о „својој философији“ није писао да шири своју доктрину. А да ли је тако? Зар неко, песник или философ, пише за шта друго а не да шири своје идеје, и зар писати с онолико сјаја и силе не значи ширити своје идеје? То су врло слаби разлози. Жао ми је што Олар и ако је наишао на тако интересну тему, није ту тему решио. Али, оним разним документима што нам је ставио на расположење, он нам је дао могућности да ту тему решимо. Онај наслов: *Леопарди и Шопенхауер* на који је, без сумње, упутио младога писца онај дијалог из *Eseja* г. Санктиса, штампаних под истим насловом, — био је врло срећно изабран. Зашто је то била само једна епизодна, једна од најслабијих глава у књизи кад је требала да буде најјача? Из тих, и сувише кратких страница избија један интересант факт, а то је: да су се и код италијанског песника и код немачког философа једновремено развијале исте идеје, а међутим не види се, да су ма на који начин утицали један на другог. Оне исте 1818. године које се на усамљеном и жучном Леопардију у Реканати десила она велика промена, која га је без икакве постепености, из Хришћанства бацила у философију очајања, — кренуо се Шопенхауер за Италију пошто је предао издавачу манускрипт свога *Die Welt als Wille und Vorstellung*.

Један повучен у мањој варошници која је била прави затвор његове ватрене маште, други нестрпљив да постане славан, њих се двојица јамачно нису сретали, а више је по вероватно, да Леопарди није никада читао то дело Шопенхауерово, које се чак и у Немачкој тек много доцније распрострло. Али исто тако несумњиво је, и то да је г. Олар морао знати, да је Шопенхауер знао за песме Леопардијеве, и да је, ако не више а оно једном, говорио о њима не дајући им ни приближно ону вредност које су оне имале у историји система.

Односно питања: да ли се Леопарди може рачунати у философе, да би се одговорило на њ довољно је да се његова теорија о *infelicità* стави поред онога што су назвали „светски бол“, т. ј. болест једнога Вертера, Јакопо Ортис-а, Лара, Рене и Рола. О песимизму Бајроновом и Шатобријановом не може се ни говорити, јер оно што су у њих неки назвали песимизмом, није ништа друго до једна врста романтизма, нека болешљива анализа онога *ја* песниковог, због које се у песнику створи нека врста болешљиве екстазе и заноса у којем благодари Богу „што га је створио силног и усамљеног“, стављајући на супрот својим патњама и усамљености задовољства ниске гомиле.

Стари, који су о томе мислили као и Паскал мрзили су то *ја* и прогонили га. Обичаји, у складу с укусом свију тешко су подносили те изливе појединих личности, које

су на тај начин придавали и сувише важности и својим радостима и својим жалостима. Богови, јунаци, отаџбина, бојеви, трагичне игре судбине, па и љубав али у њеним општим потезима, а не у анализи каквих биографских доживљаја, — ето, то је била основа све античке појезије. Лична појезија у старих је врло ретка.

Али и то врело надахнућа које је тако дуго било задржавано избило је, а зна се каквом силином. Из онога, често пута екстравагантног обожавања онога *ја*, никао је савремени лиризам са својим и великим странама а и својом сићушношћу, својим великим инспирацијама а и својом занешеношћу. Одатле, са тога врела никли су сви они књижевни болови који су дубоко потресали читав један нараштај, а које ови нови нараштаји, са својим научним и позитивним васпитањем, с тешком муком озбиљно узимају. Те високе и елегантне туге ни више ни мање по су философске. Оне не проистичу из какве консенције о свету или животу. Кренуће са онога *ја* оне се поново ту враћају, затварају, и поносе се што су ту, бојећи се као какве профанације да ичега заједничког имају са гомилом. То не пати дакле човечанство по песник. Да би се такве патње могле свести у теорију томе не стоје на пут ни јачина ни искреност осећања већ оне опште одлике у којима се тај осећај инспирише.

Песимиста на против не гледа у болу какву привилегију него закон, и не ствара никакву аристократију очајника. Једину надмоћност коју он за генија тражи то је: да јасно види оно што гомила људи нејасно осећа. За њега је живети несрећа, и патње простире са човека на природу, са природе на њен принцип ако тога принципа има.

Субјективно зло не мора да буде никакав значајан догађај у свету; али зло објективно, безлично, апсолутно које свуда влада, такво зло треба видети. Само у таквом схватању има философије, а свако друго схватање може само бити књижевност, биографија, или роман.

А таква је теорија Леопардијева о *infelicità*.

Несумњиво је да је он много патио. Патио је и због својих физичких недостатка, који су тако тешко падали његовој младости, и због свога слабог здравља, које је вукао кроз живот као вечито страшило смрти, и због очајне чамотиње која га је подгризала у малој једној варошници, и због велике сиротиње. А највише је патио због своје нервозне осетљивости, која му је и од најмањих неприлика стварала највеће горчине. Па онда ту су биле неостварене амбиције и нарочито горке обмане срца што је волело.

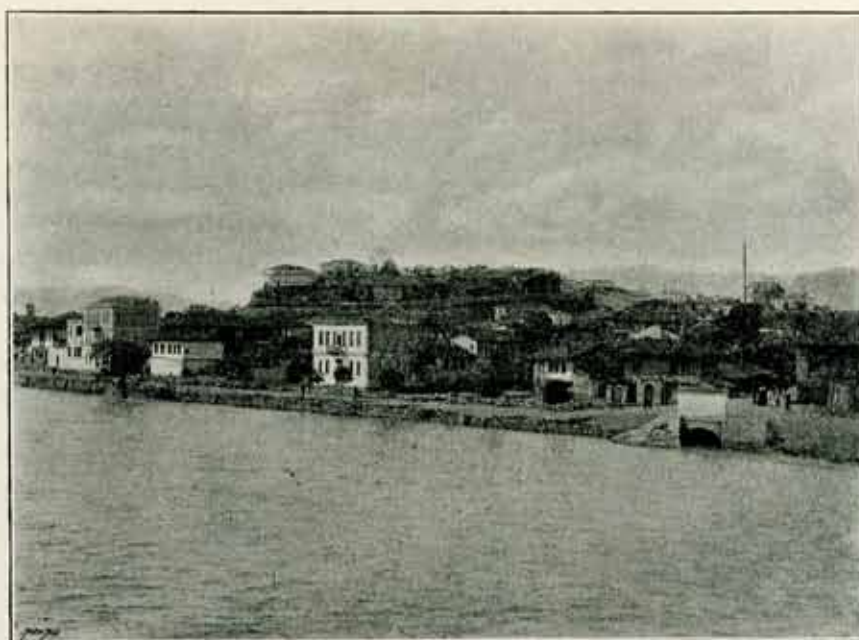
Јест, много је он патио. И у пркос свега тога, његова теорија није само израз његових патњи, нити је он икад пристао да се на његову теорију тако гледа, а ако је та његова теорија баш ницала из искуства, ницала је из искуства које је он генералисао и које се трансформисало у један скуп резонираних консенција о животу људском.

Треба само видети како се Леопарди брани од философа којег је још из раније осетио да се буди у њему и

онога узвика интимнога бола; са каквим неповерењем износи на јавност срце своје и с каквим поносом одбија оне милостиве сипатије које није ни тражио и због којих румен стида ударала му је у образе. „Само, писао је једном свом пријатељу, — услед подлости људи који траже да их неко уверава о вредности живота, гледало се на моје философске идеје као на резултат мојих личних пагњи и мојих материјалних неирилика а не као на моје поимање о свету. Пре но што умрем хоћу да осудим те вулгарне и малодушне измишљотине, и да молим оне који буду читали моје радове да се једино потруде да побрију моја опажања и моја умовања а не и да нападају моје болести“.¹⁾

емичких погледа, и ако је хтео да буде философ он је и заслужио да то буде, он и јесте философ. Судимо дакле о њему овако како је он хтео да буде суђен и потрудимо се да видимо у колико је његова теорија о *infelicità* слична теоријама немачке модерне философије.

Свега има три могућа начина да људи буду срећни, три пута да се срећа разуме и оствари. Ма колико се тражило да се пронађе какво ново средство да човек срећан буде биће узалуд, јер и тај нов начин улазиће већ у напред обележени оквир, а већ и само то јасан је доказ о сиромаштву наших средстава за осећање и јаловости нашега живота. Или се може бити срећан у овом свету овакав какав је, у земаљском, индивидуалном животу,

Скопље

Да има везе између несрећних прилика у животу и суморне философије, којој је, као последњем склоништу прибегао песник, то је изван сваке сумње. Немогуће је издвојити болесну личност Леонардијеву од оне монотоније сликања и доктрина његових. Али ваља признати да се он свим силама слободне интелигенције трудио, да умањи што је више могао трагове својих личних успомена приликом решавања животног проблема. То решавање узнео је он на онај високи степен где почиње философија. И његов песимизам одиета је један систем а не апотеоза његових болова. Том његовом цртом, коју смо ради да истакнемо, он се битно разликује од школе лиричара и очајних, с којима су га неки изједначивали. Он је у удаљеном сродству са Рола-ма који су га називали братом својим. Он је све њих надмашно висоином својих ко-

било употребом својих чула, богатством и шаренилом сензација, усавршавањем душевних способности, мисли, науке, вештине и оних племенитих емоција које проистичу из њих, било активношћу, страшћу за влашћу и славом. Или се може бити срећан у неком другом свету, после смрти, и то је оно надање које држи гомиле болних, сиротних, презрених овога света. Такво поимање среће уточиште је које су створиле вере, а нарочито Хришћанство, бедн, којој се не може помоћи и патњама којима нема утехе. Или се на послетку може бити срећан замишљајући један земаљски други, бољи свет по што је садањи, и који свака генерација својим радом и својим искушењима све више и више припрема. У таквом поимању лична се срећа жртвује да би се тај нови идеал остварио. Човек заборавља самога себе, и диже се до извесне колективне воље и савести. У напред се ужива у срећи другог коју ми данас припремамо и оним жртвама

¹⁾ Писмо г. Сиверу од 21. маја 1832. године (писано на француском).

које приносимо ради среће нашега потомства. Тај узвишени сан среће читавога људства којем се иде разним научним проналасцима, индустријом, политичким и социјалним реформама — то је философија напретка, која у извесним ентузијазмираним душама постаје вера.

Ето, то су те три теорије о могућној срећи, у којима се исцрпљивала машта људска. „Три стадије заблуде људске“ како Хартман вели, које су, једну за другом а без икакве користи прелазиле генерације што су редом ступале на светску позорницу, мењајући веру али не и разочарења.

Хартман грешни кад вели да те три стадије илузије долазе једна за другом. Оне су једновремене, и никад није било доба у којем свака од њих није имала својих представника. То су попре три вечите расе духа по три разна историјска доба.

Нема ли зар и данас кад ово пишем у шареном савременом друштву људи, који оптимистички гледају на земаљски живот овакав какав је, људи који оптимистички гледају на живот с оне стране гроба, и људи, који оптимистички гледају на златно доба што се на земљи спрема будућим људима. Шта више многи су од нас прелазили све те три стадије у своме животу. Па и ред, којим, по Хартману, те стадије наилазе није ни најмање освештан: њих сваки на свој начин прелази. Нису ретке оне душе које, пошто су се увериле о илузијама земаљске среће, и среће златнога доба што ће имати да наиђе, — траже уточишта у невидимоме и божанственом. А та еволуција може се исто тако и обрнутим редом прећи: почети са најузвишенијим верским аспирацијама и завршити ениурејством.

Леонарди је прешао све те три стадије, али се ни у једној није задржао: све је три описао и казао нам зашто се ни у једној од њих није задржао, и после свега тога има људи који мисле, да је он у њима тражио склоништа. До осамнајесте године, његова сањалачка младост само кратким испадима прелазила је границе верског веровања. Шта више с оно свога, већ приличнога знања, покушао је да пише нешто налик на апологију хришћанске вере, *Нешто о популарним заблудама старих* (1815.) И у оној номенклатури сујеверја старога доба: боговима и богињама, оракулима, привиђењима, мађијама и укланицама управљених „љупкој вери“ којом се заноси и која га теши у његовим првим боговима — осећа се будући скептицизам. У то исто доба падају и његови *Пројекти хришћанских химни* које су покренули прерани осећаји светскога бола. Само се песимиста могао овим речима обратити Спаситељу: „Теби је у вечности све знано, ал дозволи нам, дозволи машти нашој да у теби гледамо доказ нашег ништавила. И ти си окусио нашега живота и знаш колико вреди, и ти си осетио слутње наше и проклетство нашега бића“. Или онет овом молитвом Спаситељу „И сада идући од наде нади, по ваздан блудим заборављајући на тебе непрестано обмањиван . . . . И доћиће дан

кад ћу, напуштен од свега, све своје уздање положити у смрт, и тада, тада ћу теби прибећи.“

Међутим тај дан последњег прибежишта није дошао. Баш онда, кад је грозничавом руком, по хартији овлаженој сузама својим, исписивао те фрагменте химни и молитава, увидео је, да су се око њега порушиле све наде његове. И у сред тих развалина, на домаку празнога света и под мрачним небом, видео је да је сам, да је остављен самоме себи.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

И јесен ту је

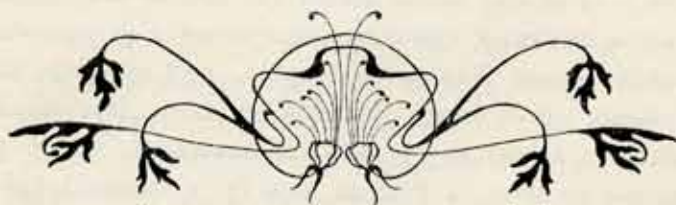
тигосте и ви предзнаци први,
Јесени мирне, сетне и тужне.
Селице птице одлетеле су
Ближе ка сунцу у краје јужне;
Плаво нам небо стало је блеће,
Облаци сиви чешће га крију;
До скоро мирним странама нашим
Хладни се ветри носе и бију.

Свија се грање под силом њихном
А пало лишће пошено плаче;
Кроз димњаке се очајна песма,
И тужна чује, све јаче, јаче.
Ил' хладна, ситна, киша се спусти,
Да мислиш мочар обузео је
И срце, душу, мисли ти скупа,
И прним свио падање твоје.

* * *

Па ипак зато ја вас жељкујем,
Јесени бледе, суморни дани,
Ваша ме сета слабог' и палог'
Од свега ниског чува и брани.
У сетном вашем у загрљају
Срце ми јача, мисли се кале,
А на олтару божанства мојих
Само се свега кандила пале.

Борски

Ђурђевкова тајна

НАПИСАО
Д. РУЖЕ

С ФРАНЦ. ПРЕВЕО
Б. С. Стојадиновић

I.
та! зар већ има Ђурђевка?

— Да, госпођице, желите ли га?

— Ах, врло радо, господине, јер то цвеће највише волим!

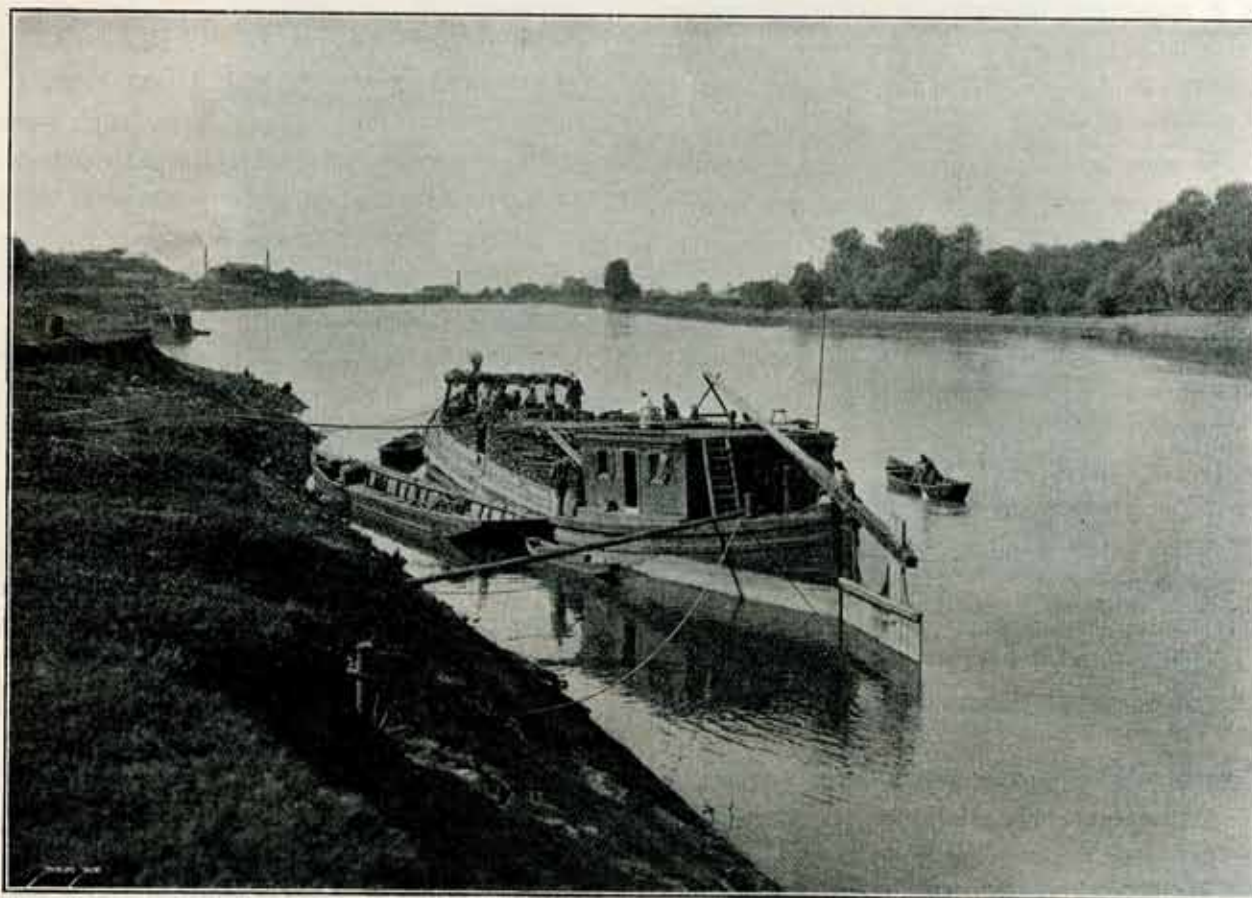
Младић се лако поклонил и извуче неколико струкова ђурђевка из рунице свога капута те их даде Клари Белне-ровој рекавши јој у исто време:

II.

Тога дана господин и госпођа Белнери, родитељи Кларини, даваху доручак у своје летњиковцу, који се звао „Весело Пребивалиште“, с тога што је сазидао у једном дивном пределу близу Ремирмона на обали реке Мозела. На доручак су позвали неколико трговаца и индустријалаца из вароши, околне суседе и више младића.

Господин и госпођа Белнери држаху да је већ време да удаду своју кћер, јер је имала скоро двадесет и две године. Просиоци су очекивали њезину руку, јер знађаху да она носи свом будућем мужу, поред своје лепоте, врло леп мираз. Родитељи наваливаху на њу да се реши, али им се она увек противила.

Осетљива, замишљена и меланхоличне нарави, Клара се страшила и од помисли, да узме за мужа човека кога не би волела или који њу не би љубио, јер је предвиђала да већина њених просилаца више жели њен мираз

На Сави више Београда

— Жао ми је што је процветао... Нисам ни мислио да га већ има... Те је пунољке нашло јутрос дете мога вратара.

Између зелених листића још није било звонаца него само ситних и белих прапорчића, који трепераху и изгледаху као да су од снега. Росица их је попрекала као прашина бисер, а мирис им је био изврсан.

Лаким покретом принесе Клара своје лицу цвеће и удисаше пријатан мирис. Њене плаве и благе, мало сну-ждене, очи изгледаху као опијене. После тога она не чу ништа више, што се око ње говорило.

него њу саму. Клара је желела и тражила срца, које ће куцати као и њено; нарав, која ће се сложити с њеном; љубав, која ће одговарати њеној искрености и нежности.

Али се такав просилац, који би њу могао потпуно задовољити, није још нашао. Она је без сумње знала да су младиће, који беху у салону, позвали њени родитељи. Међу њима видела је само једног, скромног и повученог, кога није могла никад заборавити.

То је био Јован Вардије — син некога шумара — који је њој и њеним родитељима пре неколико месеца живот спасао.

Једне летње вечери задржао је Вардије, с опасношћу свога живота, коње, који су помамно јурили с колима, у којима беху господин и госпођа Белиери са својом кћери. Пут, стрм и искривудан уздисао се над једном провалијом, а подивљалим коњима није могао више кочијаш да управља. Смрт би путницима била извесна, да се није, божјом промисли, појавио младић, који је храбро успео да заустави застрашене животиње.

Трговац, његова жена и кћи топло се захвалише своје избавиоцу, и из захвалности сматрали су за дужност, да га позову на поменути доручак.

Вардије је живео код свога оца у скромној сеоској кућици. Слабо здравље, нагнало га је да се, свршивши школе, врати своје оцу и да у селу проводи своје младе дане.

Шумар је јако волео сина и бринуо се о њему као што би то мајка чинила, надајући се непрестано, да ће га свеж ваздух и одмор опоравити од велике изнурености.

Клара је приметила Вардијево бледило; а спазила је и то како се по каткад дубоко у њу загледа, али, чини би га погледала, он би одмах окренуо главу у страну.

Њему је било веома жао, што не може довољно да се нагледа ове лепе девојке, која је непрестано о њему мислила, још од оног дана, кад га је први пут видеала. Вардије је љубио Клару свим жаром своје млађане душе.

III.

За време доручка говорио је врло мало. Замисљен и тужан мислио је само на оне речи, које је Клара рекла примајући Ђурђевак:

„То цвеће највише волим“.

С времена на време тајно би је погледао, трудећи се да одмах прикрије ватру, која се распаљивала у његовим очима. Он се осећаше стран у средини ових богатих и надутих људи, те се још за рана растаде с њима.

Мало доцније, кад се сви гости разиђоше, Клара отиде у врт, на одатле у јелову шуму, која је била у близини.

Њена мати пође лагано за њом и стиже је код кладовитог, с обе стране дрветима засађеног пута. Задржавши је код једне клупе и нудећи је да седне, зашта је тихо:

Дакле, драга моја кћери, нађе ли овом приликом себи младожењу?

Клара уздану и промрља:

Молим те, мајко, остави ме!... Хоћу да останем код тебе... још... дуго!...

Госпођа Белиери виде, како се сузама овлажише Кларине трепавице, с тога нагнувши јој се рече:

— Опрости дете моје, опрости!...

IV.

— Госпођице, Кларо, ово једна кита Ђурђевка за Вас.

— Ко је донео ту киту, Гертрудо?

— Један дечак.

— Шта сте дали за њу?

— Ништа, госпођице, он је рекао да је киту донео по нечијој поруци

— По чијој?

— Не знам госпођице!...

Клара се забављала китом. Ђурђевак је био исто тако у пунољку, као што га је јуче добила. Али су се неки од ових пунољака отворили миришући врло пријатно. Гертруда се врати.

Млада девојка, замисљена питаше се, ко јој је могао послати ово цвеће. Без сумње неки од младића, који је био на јучерашњем доручку. Али, ко је од њих? Умешност и разборитост онога дечка, који је донео киту, очараше је. То је учинило, те јој срце поче јаче куцати. Помисли, да јој је ту киту послао млади Пернетије, син великог фабриканта из Ремирмона, онај исти, од кога је јуче добила киту Ђурђевка.

Али, њене мисли поново застадоше пред питањем:

— Ко је то?

V.

Сутра дан се опет у јутру појави дечак у бантенској кућици са китом у руци. Кита, коју донесе, беше начињена од расцветаног цвећа. Клара је дошла сама да прими киту. Дечак, који је киту донео могао је имати својих десетак година; био је босоног и подеран.

Кажи ми, мали, ко ми то шаље? рече Клара.

— Једна особа...

— Једна особа?... то је са свим неодређено!... Како се зове та особа?

— Не знам...

— Где станује?

— Не знам.

Без сумње је дете лагало, јер му је зацело забрањено да говори истину. Још неколико питања и дете побеже. То се понављало сваког дана, али ни Гертруда ни Клара не могоше од њега ништа дознати.

Једнога јутра, наљућена млада девојка забрани служавци да узме киту, али јој онда сам дечко остави киту у кућици.

Шта значи ова тајна? Сама је разборитост дечакова врло чудновата. Млада девојка као да је осећала, да је њено срце наклоњено овом непознатом. Он је морао имати добру душу, племенито срце и искрене осећаје. Без сумње је морао бити добар и имати својства, која се њој допадаху. Можда ће једнога дана подићи вео, који га покрива, и тада ће му очарана и побеђена Клара рећи:

Ваша сам.

С месецом мајем нестаде Ђурђевка. Његова тако лепа звонца пожутеше и сасушише. Али је ипак дете још неко време доносило свеже ките, које су зацело бране по дубоким теснацима и на дивљим добро заклоњеним честама, где топли сунчани зраци не могаху да допру.

Али једнога јутра дечко се више не појави. Ах! свршено. Занета је свршено време Ђурђевкова живота. Од једном нестаде све тужно. Кларин се чинило да је око ње

нешто празно; изгледало јој је, да јој тога дана нешто недостаје. Њена мајка, видећи је тако сетну и забринуту, усиљаваше се да је развесели, говорећи јој о удадби, јер је знала да је то разведрава; али Клара машући главом рече:

— Не још, мајко, још не!

Прође и година. Лето је било врло лепо, а јесен привуче путнике, да се диве величанственој лепоти Вогеца. Напослетку зима покри планину својим великим, белим покривачем. Ну при свем том посете никако не престајаху у „Веселом Пребивалишту“, у коме се скупљаху просиоци Кларини, које је она непрестано одбијала, мислећи само о ономе непознатом, кога је незнано љубила. Понекад се са њених усана отрзало име Јована Вардија. Није ли

беху увела по високим шумама. Зашто је била лишена своје свакидашње ките у оно време, кад је још могло бити у планини овог племенитог цвећа?!

Клари је било веома тешко! Надала се и очекивала, али то беше узалуд.

Једне вечери, у салону, рече нагло неки гост господину и госпођи Белнери:

— Збиља, знате ли да је умро Јован Вардија?

— Умро?!... Тако млад!... Сиромах дечко! узвикну зачуђено господин Белнери.

— Он је био врло слабог здравља, а осим тога изгледа као да га је од пре годину дана почела мало по мало упропаћивати љубавна мука. То ми рече један од

Улазак у манастир Трескавац

тај тајни пошиљалац баш он, чије црне очи беху тако благе и тако лепе; он, који ју је тако дуго посматрао.

VI.

Клара се трудила, да то сазна. Али како? Јован није више долазио у њихову кућу, у коју су га само једном позвали, из просте учтивости.

Једне јој се вечери, у малој јеловој шуми, у којој се она често бавила, учини као да га је опазила, како је посматра, али је он одмах побегло, чим га је спазила.

Кад дође пролеће, почело је опет дете да долази са китом ђурђевка у руци, али као и пре тако и сад није никако говорило од кога је.

Узимајући тада киту, Клара се по каткад не моглаше уздржати од суза.

Једнога дана она узалуд очекиваше киту. Дете се више не појави. Међу тим бела ђурђевкова звонца још не

закупаца мога добра, чија је кућа у планини близу Вардијеве.

Клара не чу ове последње речи. Уши јој од једном заузаше, а пред очи јој дође мрак. Сад јој је било јасно зашто је од једаред престала добијати ђурђевак. Она паде онесвесана.

VII.

У најусамљенијем крају ремирмонског гробља налази се један врло скроман гроб, на чијем је споменику урезан овај кратак натпис:

„Јован Вардија“.

У мају и јуну расте на том гробу ђурђевак. При најмањем ветрићу његова звонца затрепери распростирући по ваздуху свој изврсан мирис. Сваке вечери ту долази једна млада женска обучена у црно, као каква удовица дубоко замисљена.

Сви се чуде, зашто госпођица Клара Белвери, богата наследница, долази на тај гроб. Њој је сада више од двадесет и пет година, а не ће никако да се уда. Остала је да живи као девојка код својих родитеља . . . .

То је заиста тајна, (коју знају само цветићи спуштени на камен, у којем је урезано име Вардијево, то је љубавна тајна, коју само ђурђевак зна.

Autumni flores

VII.

пустеле цветне равни,
Село наше магла крије; —
А из древних гора тавни
Дах јесени мртве бије.

Загрни ме, чедо страсно,
Ближе к мени љутику главу,
Да пољубим око јасно
И милујем косу плаву.

Усне су ти хладне јако,
Где, око ти сузу скрива!
С чега, мила, стрепиш тако
Те ти чело мрачно бива?

Дал' те плаши пустош ова, —
Што ти чисту душу вериу
Из слаћаних трава снова,
Ствара тугу неизмерну!

Ил' ти јесен хладном руком
Дотакла се срца врела?
Ох! Што тајни, чедо, муком
Што би мени рећи хтела!

По суморним вртовима
Развејане руже стоје; —
Дал' свенута ту међ њима
Лежи љубав, — клетве твоје?

Опустеле цветне равни,
Село наше магла крије; —
А из древних гора тавни
Дах јесени мртве бије.

Зајечар, 1902.

Милутин Јовановић.

Арнолд Беклин

— ВЛАД. Р. ПЕТКОВИЋ —

I

Немачко сликарство у XIX веку: Периода Класицизма — Романтизам и Мистицизам — Сликарство у служби Историје — Реалистички покрет натурализам са Импресионизмом — Нови Идеализам: Пантеизам, Символизам, сецесионизам — Беклиново место у Историји немачког сликарства.

Уметност Немачке XIX века, у поступном развоју своје, иде упоредо са еволуцијом свеколиког духовног живота њеног. Под превлашћу извесних идеја стварали су се иети преображаји и на једној и на другој страни. У Историји ових преображаја, у сукцесивну реду њихову, огледа се слика саме Немачке, а до некле и слика XIX века. Борба два принципа: Традиције и Слободе исписана је на листовима ове Историје. Уз то последњи листови њени показују, у животу уметности, вреће, слично ономе на првим листовима њеним: идеални покрет првих деценија, ну само са сасвим другим тенденцијама.

Прво, идеална Немачка, опијена сном о класичкој старини, прожета страсном чежњом за мицулим узорима античкога света. У књижевности и у уметности све дише дахом класицизма. То је доба бледих фреска са безизразним мотивима класичним. Свугде се показује мраморна лепота грчких статуа, хладна и без живота. У великим оквирима куна се историја и митологија у читавим слојевима од асфалта. У свему се огледа осуетство стварности, живота, светлости. Тек овде онде мали ландшафт, на који се комадић плавог неба плашљиво осмејкује својом ведром и зрачном површином. Дивни цвет, напојен строгашћу античке душе, пресађен је на земљиште, над којим веје меланхолија савременог духа. Стари класички Олимпи обојен је бојом новог нервознијег и суморнијег доба.

За тим Немачка, која је своју хегемонију поставила у царству фантазије: јаш непрестано савалачка, са звучним речима и громким усклицима, а још једнако неодлучна и колебаљива у пракци. На крвавим пољима Наполеонових ратова она је савала о великој уједињеној домовини. То остаде само сан, који је стварност мутила мрачним и очајним изгледима у будућност. У оваком очају садашњости изгледаше „старо добро време“ тако идеално и тако примамљиво. Сликари, у својим идеалним сновима, нису се обзирали на садашњост, већ су се повлачили у прошлост. Она беше поуздано прибежиште, о које не ударају таласа свакидашњице. Романтика показа, да осем хероја и богова античкога света има и других јунака у историји, религији и поезији. И док присталице класицизма са омаловажењем гледаху на Средњи Век и на Ренесансе, дотле романтичари ово двоје уздигоше на штит. Дух новог времена, дух историског истраживања

и критичког разумевања прошлости нађе свога одјека и у уметности.

Антика беше веома једнобојна, отуда се опет порађа жудња за шареним; ова беше хладна и без израза, који су срцу, говорили с тога се почиње чезнути за нечим интимним и поверљивим. Она беше тако грчка, тако строга и незнабожачка, отуда се јавља страсна чежња за нечим хришћанским, и за највишим детињским веровањем. За време ратова за ослобођење појави се и у овом правцу јака струја, која је снажно припомогла пронасти класицизма. Невоља беше научила молити се Богу. У оним годинама понижења заборави младеж сасвим на античке узор. У место грчких статуа сликарство обожава старе италијанске слике. Мадоне и мотиви из Новог Завета освојише себи место у сликама ове епохе.

Прилике су се поступно измениле. Она Немачка, „која лежи у стручку лотосова цвета“ и подаје се ве-

испрелетаним крајем историјске драме свих народа у свету; да покажу, дакле, културни развитак човечанства. На овим сликама имала је публика да студира историју и етнографију, да упозна земље и костиме.

Од апстрактног света идеја сликари у брзо прелазе на све верније и тачније представљање историјских догађаја. Они се одважише, да прашљиве раднике, иржаве каменаре, коваче и сељацима поставе онде, где су негда смеле стајати само сјајно обучене историјске величине. Сликаство уђе у народ, да тамо нађе грађе за своје предмете. На место бића, која се познаваху само из музеја, ступају фигуре из живота. Самопосматрање снажно потискује имитирање. Па и ако сликари још једнако имају нарочите наклоности према извештаченом и театралном, ипак се уметност све више и више ослобођава прошлости и конвенције. Она тражи безобзирну истину, истину без икаквог компромиса.

Л. Грвџић

СЛОВЕНСКА КУЋА У ЈАДРУ

чито сањаријама, постала је брзо предмет подсмеха и проије. Романтизам пада под снажним ударцима реализма. У својем путу кроз прошлост сликарство се, у здравом инстинкту свом, све више и више приближивало садашњости и стварности. То је доба колорисанијих фреска и слика огромних размера, у којима се излаже философија историје. Историско је сликање у прво време гледало свој циљ у томе, да, као помоћник историје, илустрије историјске догађаје. Сликарима беше сврха, да свеколики развитак културни свих народа и свих времена преставе у главним историјским фазама његовим; да изнесу моменте, који у историјском развоју целога света чине оне значајне тачке, у којима се сусретну изукрштани и

Постепено се почеше салони осветљавати, почеше ишчезавати Грци и Римљани од махагона заједно са нимфама од порцелана. На позорницу ступају предмети из свакидашњег живота, човек у свакодневним односима својим, догађаји који се сваког дана одигравају. Ландшафт осваја себи прво место и моћно доприноси, да се збаце окови традиције, да се стресу ланци ропства уметности. Хибнерова Германија, из 1850. год., насликана за албум краља Лудвига као краљевска жена, која у једном пустом пејзажу са натмуреним небом лежи са лицем у прашину, са круном која јој је спала са главе, а поред ње лежи лобана, уздигла је сада поносно своју главу. Њени се погледи више не губе у далекој прошлости нити у ма-

гловитој будућности. Откако је на бојним пољима чешким и у Версаљском дворцу постало немачко царство није више Немачка имала повода, да се теши делима ранијих времена, као негда у политичкој невољи својој; Германија, коју Каулбах представи удубљену над лектиром неке старе књиге, а круна јој изнебуха спада с главе, омет је снажном руком дочепала скентар. После сентименталне генерације од 1830. год., која се губила у ламентацијама и празним сањаријама, дошао је параштај од „гвожђа и крви“, покољење рада и дела, прекаљено у политичким катастрофама, самопоуздано и одлучно. Реалистички покрет настаје од 1870. год. Критика постаје слободнија и моћнија. Она је заменила романтично описивање историских догађаја. Историско сликање изгубило је сваку важност.

Наука узима сва снажнија и све поузданија полета. Позитивизам на свима пољима разви поносније него икад своју заставу. Све метафизичко одбачено је као ненаучно. Од религије и митологије остаде само скенса и пародија. Наука је имала да замени морал, а љубав према ближњима религију. Објективност у науци иде упоредо са објективношћу у сликарству. Као што наука према природи стоји без естрасти, хладно и беспристрасно, у намери да проникне њену суштину и њен живот, тако и уметност на природу гледа хладно и објективно.

После оснивања царства реализма богатства и задовољстава следује реализам борбе за живот. Он одјекује у снажном покрету сиромашних, којима је обавезна настава оворила очи, а социјализам их опно сном о обећаном благу. На другој страни се богатство све више и више гомила, а технички проналазци и трговачка експанзија показују сву жестину и енергију савременог живота. Са Ничеом и Ибзенем постаје философија брутална као и живот. И нова уметност слика ново друштво: брутално у натурализму, нервозно и саможиво у импресионизму.

Уметност је постала природа гледана кроз један темперамент. Слика репродукује природу онако, како она њему самом изгледа. Он заборавља све што је студирао у музејима и што је научно на академији, па покушава да изнесе свој сопствени „утисак“. Одбацује се свака традиција, која се поставља између уметника и природе. Прозори атељеа, вештачки помрачени завесама, отварају се благотворној струји ваздуха и светлости. Импресионизам почиње узвицима: *Fiat lux!* Дајте сунца и слободна зрака! Пустите светлост унутра! Реализам, истинит и слободан у третирању форме, не беше истинит и слободан у посматрању боје. Импресионисте открише сунце и фини флуид атмосфере, треперење ваздуха над површином усхићеном од сунца. Они безусловно траже, да се свака ствар стави у хармонију са местом, добом дана и осветљењем; да се свака сцена у слободној природи представи у стварном осветљењу јутра, подна, вечери или ноћи. Они не сликају више тела и боје, већ снагу светлости, која се непрекидно креће и под којом свака ствар сваког тренутка мења облик и боју. Преносећи тако непосредне утиске на

платно, они су у могућности да преставе моментане или још свеже ниансе сваког израза и сваког покрета. Боја је постала најмоћније средство изражавања једноме сликару. Импресионисте, јакобинци велике револуције у уметности, извојевали су слободу уметности и обогатили је обиљем нових лепота.

На основи једног тако од сваке конвенције независног, сасвим индивидуалног посматрања природе, могао се развити Нови Идеализам. Реализам је сликао само један део модерног живота, његову сухопарност и непоетичност, његову борбу за опстанак, његову превласт гомили са грубим плебејским дахом и грубим покретима. Уметност постаде сама себи банална и досадна са својим суморним сељачким избама, са мирисним будоарима балеткиња и окреченим зидовима болница. Позитивна философија распламте жеђ за сазнањем, али је не засити. Све је то још интензивније распалило жудњу за нечим идеалним. Чезња за нечим необичним и новим почиње све више и више прожимати модерне, жудне утисака. Док реалисте насликаше модеран живот, ново-идеалисте, допуњујући их, сликају модерно осећање.

Из плодног натурализма изниче плави цвет нове романтике. Пантеизам нађе снажна израза у новим сликарским радовима. Загушљива атмосфера великих вароши,, сва проза савремене културе и њених проналазака пада као олово на ослабљене нерве савременог поколења. Што даље од дима, прашине и вечита жагора, у крило природе, на слободан зрак! Ту човек осећа, како је сличан са свим што је у природи; ту постаје он садруг најмањег природног створа. Он погледа у груди природе као у срце свога пријатеља и у најобичнијем комадићу земље открива божанску слику. Ту се осећа, како природи, са целим светом у њој, живи као један велики организам. Облаци, воде, шуме, ливаде живе и делају под једним истим импулсом. Истим животом, који оживљава целу природу, дишу ваздух, светлост, звук и груди човечије. Болешљивој разнежености и претераној осетљивости чулној модерног човека овака врста поезије пада као мелем.

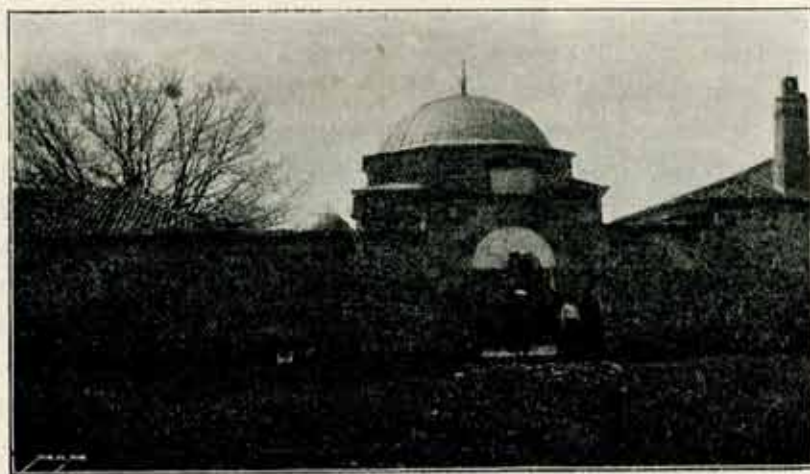
Други омет чезну за појезијом бајака и гатки или за мистицизмом јеванђеља. Натчулне сањарије, чаробни свет средњег века, загонетне халуцинације непрекидно заносе сликаре. Приче из витешкога доба, из увек занимљива света, који засењава очи и придобија срца, јер се у њему сједињавају љубав, рат, авантура, благородност духа и аскеза, дају исто тако подстицаја уметничкој фантасији.

С друге стране тежња за оригиналношћу ствара нове манире путем револуције. Она обара све што припада прошлости, да би било слободна места за ново. Нова уметност хоће потпуно да се „издвоји“ од традиција и пламти ватреном мржњом према свакој „ретроспективној“ уметности. Догма о „појединцу“ налази снажна израза и у уметности, као што је то у философији (Ниче) и у лепој књижевности (Ибзен, Хауптман). На место одбачених прецепата традиционалних ступа индивидуално, на место

извешталних закона тежња за сопственим стилем, за формалним. Култ велике индивидуалности све више расте. Најрафинираније визије душе, мистицизам боје и мистицизам идеја стоје данас у центру интереса. Идеализам у почетку века беше учени идеализам, који је према наученим правилима компилирао усвојене идеалне фигуре. Ови нови стварају из себе самих нов свет форми, по што су прво постали господари природе. На место једноликости дошла је разноврсност, на место „школе“ индивидуалност, на место шаблонског идеализма најемелији субјективизам. Па и ако уметничка оригиналност бива често разуздана и неограничена, и ако уметници више пута падају у бе-

признаје у њему свога стегоношу. Он је претеча новог правца, јер је он за читаве деценије раније дао одлучну форму ономе, чему су други нејасно и са колебањем тежили. Он је, на тај начин, отворио сликарству нове хоризонте и увео га у нови век обновљено и укрепљено.

Па и поред свега тога не може бити говора о каквој Беклиновој школи. Велики духови имају снажна утицаја на савременике и на потомство, али они стоје сами, као поносни врхови високих планина, који победоносно гледају пут неба, а остају увек неприступни и усамљени. Уметничка индивидуалност Беклинова тако је пуна снаге, да му је створила усамљено место у бури и вртлогу са-

Султаново тулбе на Косову

звукост и блутовост, узимајући пренесториску уметност као образац и стварајући полу-варварски стил из старогрчких, финицијских и микенских форми или из разноликих облика примитивних народа, ипак се данашњој уметности, у садашњем врењу њеном, отварају најлепши изгледи у будућности. Овај нови идеализам показује нам, шта су осећали, чему су се надали и чему су тежили људи на крају несталног XIX века. Ново-идеалисте имањаху оштро ухо да ухвате откуцаје срца свога доба. —

Беклин својом плодном делатношћу припада скоро свима овим периодима. Његови сликарски радови, у хрополошком раду поређани, представљају донекле еволуцију немачког сликарства у XIX веку. Његов дух беше тако дубок и онескан, да обухвата цело једно столеће, па још улази у нови век. Он беше савременик Швендов; он је наш савременик; он ће остати савременик и наших потомака. Он стоји на челу и најновијег покрета у уметности. У културној је историји ретка појава, да најмлађе сликарско покољење уздиже на свој штит седамдесетогодишњег мајстора и предаје му заставу у руке. Сецесионизам, најбујније дело у сликарству последњих деценија,

временог сликарства, Његово самоствално, сасвим независно и слободно посматрање природе носе на себе печат генија, који се отима сваком подражавању. Попут Шекспира и Гетеа стоји и Беклин велики и усамљен.

II

Пејзаж у немачком сликарству XIX века: Херојски пејзаж — Романтичан пејзаж — Реалистичан пејзаж — *Paysage intime* — Импресионистички пејзаж — Синтетичан пејзаж — Беклин као пејзажист — Идеални пејзажи Беклинови: Суђење пролећа, Идеални пролетњи пејзаж, Пролетње аузани, Сајодно путовање, Погледај мавду, како се смежи! Летњи дан, Јесење мисли — Беклинови пејзажи са романтичним мотивима: Вила на мору, Мртвачко острво, Свети гај, Рујина на мору, Замак на мору, Смрт, фурије гоне ушцу, Авантуриста, Ловра-так, Руђеро ослобођава Ангелину — Беклинови пејзажи са класичним мотивима: Светилиште Хераклово, Прометеј, Одисеј и Калипсо, Полифем, Лов Дујанин, Венера отпраћа Аморт, Дафнис и Амарилис, Стара римска крима, Саханаалије. — Утици реликвирани представљањем живих вића: Гривала са чудовиштем, Трутање у шуми, Ломљена таласа о грегене морске.

Беклин је нарочито пејзажиста, највећи пејзажиста XIX века. Негада занемарен и слабо цењен пејзаж је данас освојио себи превласт и на сликарском се пољу победоносно лепрша његова застава. Он је поштуно прошао кроз све преображаје, које је преживело сликарство у XIX веку. Његов развој иде упоредо са еволуцијом сли-

карства у оште. И овом развоју огледа се јасно борба два принципа: Традиције и Слободе. Независност је извојевана поступно и лагано.

Прво *херојски пејзаж*. Измишљени предео постаје украс једне сцене из легенде или из историје. Он има да илуструје каку сцену из класичне старине, из Библије или из каке славне поеме. Пастири поред свога стада морају седети на развалинама Вестина храма, а краве пасу између порушених стубова римског форума. Са њим иду упоредо идеализиране слике славних места. Престављајући позорницу историских догађаја, оне свагда дају утисак озбиљног и величанственог. Док су у првом случају класички храмови, рујине, палате унети у слику само за то, да илуструју карактер пејзажа, овде сам изглед једног славног места треба да пробуди импресију догађаја, који је за то место нераздвојно склопчан. Ротман (Rotmann) све своје слике осветљава бенгалском ватром. На пр. његов *Маратон*: Над Грчком плаво небо, над морем бура, киша, муња. Дрвеће ишчунано лежи на земљи, а из тешких облака избија сноп зракова и рефлектује се о мали залив. Један оседлан коњ, али без господара, бежи као помаман од буре која се приближује. Тиринт је код њега престављен под буром. Аудида при заласку сунца, Енидавар са плавим морем и језером, које вече чини да личи на басен изливена бакра.

За тим *романтичан пејзаж*. Ту је природа лепа само у неукроћеној дивљини, која буди страх (Ширмер Макарт). Ту се престављају старе куле, које извирују из фантастичне светлости или из мрачних сенки; месечина, која даје предметима натприродне силуете; таласи, које шиба бура, те се преливају преко чамца; црна језера; мрачне и суморне обале; фантастичне палате; поносне цитаделе и тајанствене катедрале; бура и облаци које нарају муње; водена површина која се пени у целом пространству свом; борба човека са природним елементима у њиховој помани и беснилу.

За тим *реалистички пејзаж*, који репродукује природу реално и онако како она истиче из уметникове фантазије. Сликари доказују да једном пејзажу могу дати особени карактер и други предмети, а не само витешки замкови, стене и храстови који шуморе.

Пејзаж осећања (Paysage intime. Stimmungslandschaft) који хоће да изнесе извесно расположење душевно. Он не преставља више оно што је уметник видео, већ што је пред виђеним осетио. Природа се слика онако како се она у нашем духу одртава. Мутно или сунчано време, јутарњи или вечерњи сутон, потпуна светлост подневне, ноћ и месец дају исто тако боју нашем душевном расположењу као и једном пејзажу. Природа постаје тумач душе човечије, човечији повереник и садруг. Она се смеје са веселима, тужи са плачнима, расипа зраке око онога што се радује, а облачи се у непогоду и олују око уцвеленога. Треба ли да се представи златно доба, позорницу чини нежни летњи пејзаж у коме све дише миром, блаженством и чедношћу. Природа што око човека кружи објашњава

смиао фигура у једном пејзажу престављених. У сваком пејзажу дише душа човечија са њеним немиром, њеним еповима и њеним сумњама. Кад врели зраци сунца, које залази, клизе преко поља и златном светлошћу поспинају жетеоце, који су на крају свога посла или тајанствена месечина обасјава пастира и његово стадо, у нашој души веје поетски дах милосрдног осећања — ми заборављамо при оваким узвишеним призорима природним јад и беду људи; они радници нису за нас више „животиње које раде“, ма како да изгледају обични, већ наши ближњи, који имају срца и осећања.

Са овим иде упоредо *импресионистички пејзаж*. Сликари саопштава непосредне утиске једнога момента и задржава једној слици свежину првог утиска. Пејзаж постаје слика једног предела под извесним утицајима светлости. Основни тон једног пејзажа, којим он говори човечијој души, мање произлази из линија, колико из светлости и сенке, у којима се он купа.

Најзад у последње време пејзаж пролази кроз нову трансформацију; постаје *синтетичан*. Пиви д' Шаван (Puvis de Chavannes) је један од првих, који је усвојио овај начин. Просте линије. Нема више оних планина са импозантним формама, каке тражаху класичари и романтичари. Равница са само назначеним таласастим линијама, стогови, жбунови, шибље и мирна река, на којој се рефлектују сенке. Усамљено поље постаје огледало, које хвата атмосферу и тревутне светлосне ефекте. То је Моне (Monet) који је своје *Стогове* преставио у многобројним варијацијама, каке даје осветљење у разним моментима једнога дана. На једном једином комаду природе опева се поезија универзума.

У ранијим сликама Беклиновим показује се изобиље натуралистичких детаља са оштрином опсервације и финоћом концепције. Међу његовим листовима тога доба налазе се праве природњачке студије. Ну већ је и овде јако уочљива нарочита наклоност према облицима који остављају утисак поезије. Све се јаче испољује намера, да се призорима из природе заталаса дух и фантазија. Беклини је песник, у колико хоће да пробуди извесно расположење поетско, али је у толико више сликар у колико један природни призор, у слици престављен, непосредно изазива ово расположење. Ни један други сликар није са сличном снагом фантазије позајмио свету појава таку поетску способност изражаја. Створови његове фантазије поникли су из снажног осећања природе и прожети су осећањем живота. Сви су они у складу са оним основним тоном, којим његове слике говоре нашој души: обоје се узајамно допунује тако, да огромна снага Беклинова лежи баш у овој унутрашњој хармонији, у јединству, у доследности са којом је ова хармонија изведена.

Беклини је о својим пејзажима неисцрпан као и сама природа. Алгоритије природе, морске и копнене идиле, предмети са мислима о смрти често се појављају у његовим делима. Он је све насликао: чаробно и херојско: усамљено и пусто; свечано и узвишено; суморно и трагично;

страсно и демонско; непрекидно кретање таласа и вечни мир непомичних стена; дивљу револуцију неба и тишину питомих ливада цветних. Све је то код њега створено снагом интуитивне концепције. По читаве дане лутао је он по планинама, посматрајући и прерађујући у глави виђено. По читаве сате студирао је он организам једне биљке и разноврсне облике њене у свима фазама осветљења. На основу тако прибраних утисака, који су се у његову душу прерадили, Беклин је стварао своја дела. То нису снимци по природи, већ скице из живота маште и из сећања. Највећи број слика снимно је он из богате ризнице свога памћења. Ово је појмљиво, кад се зна, да се извесни momenti, често врло значајни или веома карактеристични, не могу непосредно из природе ухватити.

Да би изразио своје снове Беклин замишља пејзаже љупке као и његове визије из Италије. Италија му даје ведро и прозрочно небо, плаво море и рујине, без којих се Беклин не би могао ни замислити. Од Швајцарске узима он питама брда, покривена зеленилом и валовите потоке са њиховим вртлозима. Он нарочито воли пролеће Тоскане: небо нежна плаветнила; ливаде са свежим зеленилом и најразнобојнијим цвећем; високе кипарисе, који изгледају црни; суре маслине; тополе светла стабла; потоке који скачу преко стена у кланцима, а за тим мирно теку у плодну равницу; брежуљке крунисане кућама са крововима од цигле, са терасама скривеним у зеленилу.

Буђење пролећа. Између дрвећа, које пуни, једна полунага жена у пуној лепоти својој удара у харфу, уютно да сва сама у себе и у своје снове. Око ње пузи једно дете, а пред њом на цветној ливади отпочивају друга два детета. Ту седи и један малишан са прстићем у устима. Њега подuzима нека млива. Он гледа у свет очима најраније младости, очима, које још не схватају свој циљ. Он има још неисказану срећу, да му је сваки утисак нов и да му ствари у свету тек први пут сту-

пају пред душу. У њему, као и у природи, почиње да се буди нов живот.

Идеални пролетњи пејзаж. увод у све оне слике у којима су сликару мешали боје смех младости и мирис ливада, шумор лишћа и чар бајака, звон струна и љубавно усхићење. На једној ливади љубавни парови у љубавној раздраганости. Шарене свилене хаљине блистају се. Позади се играју наге аморете. Сасвим позади једна римска вила. Кроз беле облаке, скупљене на гомилу, провирује овде онде плаво небо; сребрнасто лишће млитаво висје у ваздуху.

Пролеће љубави. Врело, на коме чека једна нимфа. Дрвеће раскошно и велелепно обучено у цветне пунољке, међу којима један младић вреба младу девојку. На врх

стене покривене маховином и окружене китњастим грањем играју, а на другој страни свирају аморете.

Свадебно штурвовање. Италијски пролетњи пејзаж. У средини један теснац у стенама. Лево на врх стена, из којих избијају храпава стабла, млади пар загрљен, у блаженству првих медених дана. Пред њима пространи видокруг отвара изглед на далеке пределе.

Погледај ливаду, како се смеши! Поточић дели слику у две половине и води поглед у дубину. Он јако истиче контраст на једној и на другој страни. Лево мрачна вертикална стабла, тамна силуета дрвећа и зида. Десно се блиста светла површина ливаде, које се пружају

у пространу и светлу даљину, испуњену прозрочним ваздухом. Десно витке и усправне фигуре женске корачају свечано преко ливаде, лево кратке и округле линије двеју погнутих девојчица, које беру цвеће. Једна од њих, која клечи, пружа руком цвеће пут оних фигура што корачају и тако на један диван начин бива узајамно сливање оба дела слике.

Летњи дан. — Поток на цик-цак просеца ливаду посејану цвећем. Са обе стране група јабланова сребрних стабала, која се огледају у прозрочној води. Све

Л. Зрнић

Црква у Јагодини

је ведро и светло. Тишина једнога жарког летњег дана. Наги дечади несташно се играју поред потока, који их мачи својом свежином. Изгледа као да је све поливено сребром које блешти.

Јесење мисли. Поток дели слику у два дела. Његовом обалом корача једна антички обучена жена. Пред њом стоје стабла, са којих јесен скида урес њихов. Удубљена у мисли она гледа увело лишће, које поток носи. Меланхолија јесењих дана веје у целој овој слици.

Гете је рекао: „Више волим видети Микел-Анђела него природу, јер је Микел-Анђело природа гледана узвишенијим очима.“ Ове би речи могле бити посвећене и Беклину. Природа, коју он у својим сликама репродукује, отвара нов свет мисли онима, који се увесељавају у природним призорима. У његовим сликама, не показује се само човек, који све види, већ из њих говоре интимне речи, што тако снажно привезују за себе оне, који из сваког дела хоће да нађу отворену и искрену душу једног човека. Његове слике нису као хладна грација једне жене која не изазива никакву појуду; оне нису Бог који се само обожава али никад не призива. Својим снажним изражајима оне су увек у стању да заталасају душу. То је нарочито онде где Беклин замишља романтична места. Душа се уљуљукује слатким сањаријама, удубљује се у тајанствене дубине романтичних снова.

Вила на мору (у више варијација). Тешка атмосфера пада као олово на палату и китњасту врт. Широко слави своју владу. Кипариси се нијају и повијају се час горе час доле. Последњи зраци вечерњег сунца падају на вилу и блистају у прозорима њеним. У црни вео умотана жена корача морској обали.

Друга је Вила насликана за Шакову галерију у Минхену 1864. год., за три недеље дана. У свечаној величини сања мраморна палата наткриљена кипарисима. На подножју њеном жуборе морски вали. Са тугом и чежњом стоји једна усамљена жена насловљена на зидине. То је елегична ишчезле велелепности античке. У валима, који у свечаном такту ударају о обалу, жубори лабудова песма далеке прошлости. Она жена, што тужи, постаје Ивигенија, која „духом тражи грчку земљу.“

Доцније слике истога сажета разликују се од ових. Док се у првима врхови дрвета, вијани ветром, повијају у лакој и пријатној кривини на лево, овде се кипариси уздижу у сталној вертикали. Ваздух притискује цео пејзаж оловном тежином својом. Море више не лежи мирно, нити се само лако покреће, већ велики таласи, крунисани пеном, ударају о зидове и прскају високо по камењу. Грубе вертикалне линије зграде, која је измрљенија и истрошенија, дејствују овде снажније: оне појачавају утисак непријатне усамљености. То нас много тешње везује за ову пустињу од камена и воде, много нас интимније приближује женској фигури на слици. Ова не корача више морској обали, нити се нежно и са пуно резигнације наслања на зид: као статуа укочена она као да нице из стене.

Контрасти између оловнога ваздуха и црвенкастих зидова овде су много јачи.

Доцнија слика показује друге колоритичке детаље. Сиво небо са ружичастим вечерњим облацима шири се над предгорјем, високим кипарисима, бокорима рододендрона, над једним ходником са стубовима. Последњи зраци сунчеви црвено су обојили овај ходник. Прозори блистају у вечерњем руженилу, предњи таласи загасито плавог мора одејајују. На обали малог залива, у подножју једних степеница, стоји жена увијена у мрачно покривало. Таласи, порубљени пеном, умиру пред њеним ногама.

Мртвачко острво. Стена у облику полумесеца, у којој су издубљени гробови, чини цело острвце. Над њим ведро небо ноћи, испуњено светлошћу месеца, који је сакривен, те се не да видети. Око њега море. Између врхова овога полумесеца и сасвим у дну острвца алеје високих кипариса под бледом светлошћу месечевом образују улазак у загробни живот. Овамо се лагано приближује један чамац. Позади једна сенка, неублажима као и Судбина, весла у правилним покретима. Напред стоји укочено крај белог мртвачког ковчега једна утвара у бело умотана.

Док је у *Вили на мору* оцртана меланхолија усамљеног живота, овде се износи хладни мир смрти. Тамо још гледа женска у даљину и нечему се нада. За мртваца, бога мирни и неумитни веслач води мрачном вечном боравку преко водене површине, која немо ћути, нема више наде. Усправно у мртвачкој кошуљи стоји он пред ковчегом са венцима. Још само неколико удара веслима и циљ је: стрмено сеновито острво са мрачним кипарисима, достигнут. Гробнице се мало по мало помаљају из мрака камених зидова. Химна смрти шуми пред суморним путником. У њу, можда, одјекују успомене из минулога живота и доносе утехе срцу онога, који мора да броди усамљен.

Ово је најгласовитија слика Беклинова. Сажета је неколико пута понављан. Ове варијације показују, како је Беклин све снажније и снажније појачавао суморно дејство. Овде се више уздижу вертикални камени зидови, све се стрмије и више уздижу стене. Простор између каменог зида и оквира слике постаје све ужи, острво приступа све ближе. Изгледа као да се чују удари весала, који мртвачки чамац приводе гробљу. Изгледа да се над морем, над небом и дрвећем шири црни вео смрти. У свечаном бесконачном миру огледа се неумитност Судбине.

Свети гаж. Дугачко подводно место са зеленом тразом и белим цвећем. Оно је оивичено дрвећем: лево су тополе са светлим белим стаблима и сребрнестим лишћем, десно борови црних стабала и мрачна лишћа. У подножју топола олтар, на коме гори ватра. Поплочане стазе, које секу ово место, воде овоме олтару. Из тајанствених дубина шуме приближује се процесија свештеника у бело обучених. Они у првим редовима већ су пали на колена пред олтаром. Ови бели свештеници, који се помаљају из таме дубова, који у свечаном такту корачају и повијају се пред олтаром, који се пуши, изгледају као фигуре античкога

хора. Дивно је уметник поделио у ступење разне ниансе белог, зеленог и црног. Једини је шарени тон у овој хармонији дим са олтара, који се у плавичастој боји диже у ваздух.

Рујина на мору. Сиже је понављан у више слика, које показују, како се код Беклина постепено развијао један мотив из другог. Прва слика, у хронолошком реду, претставља остатке једнога града на мору. Њега надвишују кипариси, а око њега облећу гаврани. Последње схватање овога мотива је „Рујина града“. Видимо још жбуње и шибље. Очувани зидови, обрасли маховином, још подсећају да су ту некад људи становали. Над њима лете јата тица. У доцнијим сликама се истиче рујина све јаче и јаче. Природне силе нису ипак уништиле и последње дело руку човечијих: о ишчезлој велелепности још говори капија са стубовима, на којој време и непогода нису још

На другој је слици, са истим мотивом, представљено, како је замак рано ујутру нападнут од пирата и запаљен. Посада је поубијана, а жене и драгоцености вуку са собом разбојници.

Смрт. На црном вранцу дуге гриве помамно језди смрт кроз јесењи пејзаж. Тешки облаци, који носе буру, притисли загасито-плаво небо; шарено јесење лишће разноси олуја на све стране. Хитра муња креснула је и показала беле зидине у фантастичним облицима, изломљена и расцепљена стабла. С обе стране пута груне мрачна дрвећа. У слободној средини мрачна силуета коњаника, костура огрнута у огртач. Дугачки низ дрвећа, шибаног буром, на страни смрти, потпуно следује покрету коња, који се пропиње.

Фурије гоне убицу. И у овој слици, као и у пре-

Л. Грвић

Унутрашњост сеоске куће у Јадру

избрисали трагове негдашњих слика. У последњој је слици све гомила рушевина. Нигде дрвета, нигде жбуна. Још само споменик силе природних елемената, који све разаравају град, остављен дубоко у кут од слике. Таласи и олуја славе овде своју свадбу и прете да у дивљој игри својој разнесу последње остатке града. Јата тица су давно одавде ишчезла, само још два орла шестаре, као краљевска погребна пратња, око некад поносних кула. Изгледа, да је Беклин у постепеном измењивању истога мотива хтео представити историју рујине у њеном пропадању из века у век.

Замак на мору. Море. Једна одсечна стена, коју три свода од моста везују за обалу. На половини једна тераса; куће; на врху четвороугаона кула. Небо покривено буром. Пожар. Таласи беже. У привезаним чамцима гусари готови да се искрцају.

Њашњој стоји Беклин сасвим на земљишту романтике. Вечерња светлост даје фантастичан изглед једном баровитом пределу. Убица се нагао над жртвом, која је скоро сакривена рогозом. Положај његова тела показује готовост да сваког тренутка нагне у бегство. Ну за њега има само један излаз: узана брвна преко воде. Тамо где ова почиње стоје уз једну истрошену и полуопалу зидину три жене. Њихова појава и израз њихова лица показују ужас и грозу. Оне ће стално следовати његовим стопама, ужасни пород ноћи. Шарени дронци висе око полу-нагих, млатавих и алкавих удова њихових и чине живописни контраст према раскошном оделу убице. На слици су јасно прегледна два дела: Садашњост: Убиство: позади таласасто кретање рогоза, Будућност: Осветнице, укочене и прикочане за одсечну зидину.

Авантуриста. Позади на далеком мору лађа, која је довела витеза. На пуну морску обалу бацила га је судбина. Он језди на коњу, окренувши леђа мору, дубоко у непознату земљу. Сунце пече са ведрога плавог неба и он је скинуо шлем са главе. Коњ хрже и гребе ногама земљу. Шта он то њуши? Лобање и бледе људске кости извирују из песка, предказујући несрећу.

Повратак. Један човек седи на ивици неког басена воде, окренут леђима гледаоцу. Пред њим лежи домовина: узане колебице на једном окомку, а у њима светлуцају светиљке. Иза њега је далека туђина. Басен се перепетивно сужава на граници домовине, а проширује се према тужној прошлости. Човек, остарео у борби живота, ћелав, у дубоким рефлексима као да посматра један прстен у руци. Јесење вече спушта се на једно Швајцарско селашце, које лежи пред њим на окомку брега.

Слика по садржини изгледа као продужење *Авантуристе* и као илустрација стихова:

In den Ocean schiff't mit tausend Masten der Jüngling,
Still auf dem gerettetem Boot treibt in den Hafen der Greis.

Беклин је осећао великих симпатија према Ариосту. Нарочито је јако ценио „Бесног Роланда“. Мотиви појединих слика посеђају јако на поједине сцене из ове велике поеме. То нарочито јасно показује слика

Руберо ослобођава Ангелику. Са пријатним хумором уводи нас уметник у тренутак пре оног што се десило. Трострука рана на чудовишту показује, како је невешти витез често промашио. На два дела расечено чудовиште баца погледе пуне беса и љубоморе на ослободноца, који, по свима правилима доброг тона, огрће нагу даму у један огртач. Запренашћена девојка, до ушију поцрвенела, којој је витез исто толико опасан колико и чудовиште, уводи нас предсказивачки, као и љубоморни израз знаја, у будућност историје. Слика је насликана у градицији само две боје: плаве и црвене. Загасито плаво летњи ваздух са беличастим облацима, црвенкасто-плаво чудовиште, челичне боје опрема ратна у витеза. Огртач, у који хоће витез да огрне стидну девојку, топле је загасито-црвене боје; крв што цури из убијена чудовишта, сасвим је црвена; перјаница витезова је готово као цинобер црвена.

У својој идеалној пејзажу Беклин не стоји само на земљишту романтике. Он је сањао и о идеалном класичном свету. Он се није могао отети утицају једнога доба, које је оставило најлепшега што се до сада могло створити и најидеалнијег што се могло замислити. Ово је доба било увек у стању да подстакне фантазију једнога уметника, који је тражио мотиве прожете дахом чисте поезије.

Светлиште Хераклово. Хераклу посвећен гај, окружен огромним зидинама, без икаквих украса, равним и глатким. Мрачна група дрвећа горостасно извирује из ових зидина. Позади црвена фигура ратника римског, статуа Хераклу посвећена. Напред, пред уласком у светилиште, пали су ничице римски ратници. Они су истакнути пластично. Ту је и охоли чувар у импозантној позитиви са огромном перјаницом на шлему. Изглед на

далеко море. Црвенкасто лишће, које ветар мете на све стране; бели таласи; одело чувара, које се прелива у бојама, дају свему тон свечан и горостасан.

Прометеј. Високе, вертикалне стене, о које удара море и пени се. На стенама маслине рапавих стабала и сребрнато-зелена лишћа, повијане буром. Још више горе наслагане су стене на стене. Горостасни брег, пара врхом својим облаке, који носе буру. Све је суморно и мрачно, још уморије контрастом хладне, беле светлости сунца, које се једва пробија кроз облаке. На огољеном врху стене окован човек. Он је огромних размера, што је нарочито јасно кад се његови удови упореде са околином. Стеновити понори изгледају сићушни испод његова раста. То је Бог „који је знао да пати, да плаче, да ужива и да се весели и да не поштује Зевса“. Све је хармонија у плавој боји. Облаци, који јуре; стрмена стена; узбуркано море: све су то нијансе једнога тона. Као једини знак земне мизерије одступају сићушне слике, зеленом тону, па ипак тако дивно сливене са главним тоном. Очајно се оне припијају уз стену: бура прети да их ишчупа из корена.

У другој је слици иста мисао потенцирана. Стене су одсечније и обнаженије. Један једини пар ретко олисталих дрвета повија олуја горе, сасвим на врху. Још бешће ударају таласи о стене и још више бацају пену. То је бура на планини. Цела природа бије битку титана, чије се оковано дивовско тело, у овој ужасној пустињи, у овој револуцији природе помаља из сенке тешких облака. Постављен у узане оквире он изгледа двогубо горостаснији али и двогубо спутан. Сићушно дрвеће доле даје мериле за огромне размере његова тела.

Одисеј и Калиса. Црне стене и плавичасто море. Само две фигуре у овој пустињи од камена. Одисеј стоји укочено и без покрета на обали морској, увијен у свој огртач; његови погледа лутају далеко преко мора пут драге домовине. Напред седи пред пећином полунага нимфа и окреће се Одисеју. Потмула подневна оморина, као љубавна чежња испуњава предео.

Полифем. На слици се јасно издвајају два дела: море са друговима Одисејевим, који у највећој журби бегају у лађици и огромне стене са дивљим и суровим другом, који једну велику стену завитлава на бегунице. Киклоп даје утисак дива, људи у лађици личе на патуљке. Уметник се довио, да не изнесе, колико је очију имао Полифем. Црно лице дива, све обрасло у длаку, тако је осенчено, да је фантазији остављено, да појединости допуни.

Лов Дијанин. Пејзаж јако подсећа на Рубенса. У њему је престављена природа италијанскога Југа, оживљена облицима дивних жена. Један римски предео у коме раскошно расту мирте и олеандри. Праћена другарицама хитра богиња трчи напред, испред једне стене. Цеп кевђу и јуре јелена.

Венера отираћа Амора. Летње вече. Оморица. Опојни мириси дижу се из цвећа и муте чула у људи. Тако вече

бира богиња љубави и шаље свога весника на земљу. Испод китњастих олеанора лежи божањска жена. Лаки јој вео једва скрива дивно тело. Њена десна рука показује на предео, где се у плаво-зеленој светлости гасе последњи зраци вечери — тамо хита смртнима нежни бог са тобоцем на леђима, са луком на рамену и стрелом у руци.

Дафнис и Амарилис (идила Теокритова) Напред, на стену наслонен, стоји млади пастир и излива своје љубавне јаде. Он је по земљи просуо плодове да би умилостивио свирену девојку. Звуке његових љубавних јада ослушкује Амарилис позади у полутамн једне пећине. Њен израз лица и њено држање тела издају њену радост. Тело пастирево је необично дражесно третирано: у њему је спојена строга античка лепота са модерним осећањем. Зрачна ведрина у бојама изливена је изнад ове идиле. Пејзаж дише мирисом и сјајем. То је дражесно пролеће срца и природе.

Стара римска крчма. Високо положеној крчми позива сасвим учтиво натпис на једној плочи каменој. Једна гомила пијанаца давно је следовала овом позиву. Један задихани црни роб вуче овима нове боце. Доле на капији врта удара у харфу јадан просјак ког једна млада девојка хоће да освежи гутљајем вина. Нежни парови увећељавају се на ливади слушањем музике или се окрећу у живахном колу. Милина и задовољство живота говоре из сваког угла слике. На њој је изобиље пријатних детаља: овде пар голубова пије на бунару, тамо девојчица на вратима уоквиреним рукама-

Баханалије. Док се у *Римској крчми* слика умерена раздраганост у почетку весела, овде се износи дивљи, последњи акт његов. Тамо је све само „раздрагано“, овде је све „пијано“. Чује се хркање војника, које је савладао сок од грозња. Старо и младо, људи и животиње, све се клати тешко пијано.

Своје утиске из природе Беклин реализира представљањем живих бића. Ови живи створози, производи узбуђене фантазије, дивно хармонирају са оним основним тоном пејзажа, којим се он обраћа нашој души. Једном иђаше Беклин преко св. Готхарда. Вече се спусти. Густе магле продираху све дубље доле. Он бегаше журно стазом, коју магла пређаше дохватити и сасвим помрачити. Страх, који је уметника обузео приближавањем непробојне магле, снажно је заталасао чула. Узбуђена фантазија његова угледала је у тамн планинских понора чудовиште, које се лагано привлачи, носећи пронаст. Он је угледао, како се оно полако извлачи из магле, која се пуши, како из стеновитих пукотина пружа погубне чељусти своје. Из аналогije стварне појаве и чулних утисак, што их је произвела природа, која је претила пронашћу, породило се монструм, који се лагано извлачи. То је:

Провала са чудовиштем. Усред узане провале у стенама пружа се трошни мост над страховитим понором. У тамн ових провала помаља се из своје пећине змај и плаши путнике. На далеком мосту бега у највећем страху од овога монструма једна поворка људи. Слика је насли-

кана у хармонији две боје: стене су црвенкасте, магла и водена прашина су плавичасте. Одело путника јако одскаче својом интензивном црвеном и плавом бојом. Овим је с једне стране уочљивим учињен однос величине између сићушних путника и огромнога чудовишта, а с друге стране путници, и поред све своје сићушности, могу да произведу ефекат.

Аналого овоме постала је и слика:

Бутане у шуми. Густа шума; само доњи део нагих јелових стабала. Једино између два стабла провирује светлост дана: тамо је тајанствено место снова. Кроз ову мрачну шуму иде чудновата животиња: једнорог ружне главе, пламених очију, са телом коњским, са длаком као у ламе и са бојом жирафе. Она збуњено гледа пут оног светлог места, што провирује између стабала. На њеним леђима седи равнодушно риђа богиња, крунисана различком, у отворено плавој хаљини са сребрним шљокницама. Она је нема, замишљена, са круним очима без погледа и са рукама равнодушно скрштеним на колону. Уплашена верерица бежи уз једно стабло. То је реализирани утисак тајанствене тишине у неким дубинама једне праистаре шуме.

Долњава морских таласа. Огромне стене спуштају се сасвим одсечно у море. Таласи се ломе о њих. Женска фигура, огрнута велом, једном се руком наслања на стену, другом удара у харфу. Изгледа да са струна одјекује дивља песма морских таласа.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

*

* *

IOS. V. SLÁDEK

Иси иза мора плава,
Нит си отишла за горама,
Само бусен, зелен трава,
Расте, расте међу нама.

Иза горе сунце гледа,
Морем блудећ ветрић пирне,
Ал тај бусен траве неда
Рука руку да додирне...

М.

Леон

М. ЈАНИЧЕКОВА

„Сувише смешно, „сувише смешно!“

Он потврди то главом.

Она се смејала. „За што одобравате?“

„За то што се слажем с вама.“

„Али ви и не знате за што се смејем.“

„Уверен сам да имате разлога.“

„У овом случају сумњам да имам разлога. Знате шта ми је смешно? Ви сте ми смешни.“

„Знам и јесам смешан; обична смешна појава на каквом крунисању у роману, клови, који увесељава публику.“

„Али Леоне!“

Млада девојка врћаше одричући главом. Обоје стајашу у зеленилу. На неколико корака иза њих, била је кућица у којој је она становала са својом мајком. Он је становао у вароши. Но кад год би имао времена, долазио је њој у предграђе. Она се звала Јелена Орсајева и била је врло сирота. Живела је месецима о воћу и кави. Пореклом су биле од неке старе емигрантске породице. Обе су везле бело рубље за неку велику радњу. Мучиле се, љубиле једна другу и биле срећне. Јелени је било седамнаест година; са расплетеном, коврчастом косом потсећала је на подивљало ждребе а из разузданог кретања онајала се дивна грација.

Мајка јој је личила на оне византијске и сувише витке мадоне са тужним очима. Разуме се, да њихова соба није замењивала златно поље у којем би се тек њен лик дивно издвајао. Био је то један простор са похабаном намештајем, који је опомињао на давно минуле срећне дане. Само је изглед са оба прозора на њиве и ливаде био пријатан. У соби се још осећао и диван мирис љубичице. Можда то беху душе старог намештаја, који разговарајући се о лепој прошлости, распростираху овај дивни мирис.

Јелена је стајала пред кућом под расцветаним багреном и вртила главом.

„Леоне, не треба сами да се понижавате. Ви сте особењак, а нити личите на гротеску при крунисању, нити на кловна. Хоћете ли да судим по изгледу?“

„Молим,“ одговори он поклонивши се.

„Дакле, пред-а-мног је човек — величине средње, — косе седе и веома накострешене (то је ваша сопствена кривица — има толико помада на свету!) браде црвенкасте, очију малих али врло милих. Устима само зуби недостају па да буду лена.“

„Изврстан делија!“

„Пет, још нисам готова. Смешна су на вама та три или четири слоја капута, од којих се никад не раздвајате. То сам вам већ више пута приметила, но ви остаете при своме.“

„Драга госпођице —“

„Пет. Даље, смешно ми је што се само Леон зовете. Причали сте ми, да нисте познавали ни оца ни матере. Али, госпођа, која вас је к себи узела, дала вам је своје име. За што се не презивате по њему,“ но дозвољавате, да вас просто Леон зову.

Он погледа меланхолично у врхове од својих ципела.

„За то, што је то име било у завежљају, у коме су ме оставили милости људској. Можда . . . га је написала рука моје несрећне мајке . . . за друго име нећу да знам. — —“

Јелена га погледа одобравајући.

„Видите, то је смешно. Иначе сте врло добар човек, кога ја и мајка врло волимо.“

Она му, једва приметним устезањем пружи своју руку, коју он топло стисне.

„Што се капута тиче, драга госпођице Јелена, којима сам, како велите одвећ претрпан, морам вам још једном рећи, да не само што немам ормана, него немам — ни — своје собе. Знате ли где станујем? У улици Капуцинској број седам, под каменитим стеницама налази се место, где вратар оставља метле и четке. Међу метлама, кантама од гаса и лествицама наводи се гвоздени кревет, у коме спава човек, који има част назвати се вашим пријатељем. Искрено ми реците, где бих ту могао оставити своје одело, када га не би на себи носпо. На мени ће се бар свако дневно проветрити, и неће се умољчати.“

Јелена се слатко насмеје.

„За што не погодите једну собицу?“

„Од куда да плаћам кирију?“

„За што не радите, па да —“

„Зар не радим?“

Он јој поднесе своје од рада окореле руке.

„Да богме, кад човек има седморо деце!“

Јелена слеже раменима, погледа га поносито и рече лако климнувши главом.

„Морам да идем. С Богом. Јако сте ме обрадовали с Хендерлином. Само се немојте покајати, што сте ми га поклонили.“

„Не, Воже сачувај!“

Он скиде шешир и оде. Јелена уђе у кућу и наслони коврцаву главу мајци на груди.

„Да не заудара тако на шталу, могли бисмо га и унутра понудити, али онстати с њим у затвореном простору није могућно.“

Мајка је одобравала својим боним осмехом.

„У опште, он није друштво за тебе.“

„Али он ми доноси тако лепе књиге. Помисли мајчице, поклонио ми Хендерлина. Да сам знала, не бих га на памет научила.“

„То ти неће шкодити, али ти може шкодити, ако се чешће, будеш виђала с њиме.“

„Зар је он такав?“

„Леон је загонетна егзистенција дете.“

„О, а он је тако осетљив. Његов је живот прави роман. Остао је без оца и мајке. Страна га је жена из сажаљења узела и одгајила. Имала је ћерчицу његових година. Он је носио и чувао дете, док је она по туђим кућама прала. Девојчица је расла а растао је и Леон. С временом заљуби се у своју посестриму. Ма да јој је био и слуга, и Maitre de plaisir, и заштитник. Ишао је у народну школу. Кад је из школе кући долазио, није ни могао мислити на учење. Морао је све по кући спремити, јер мајка је била за коритом а г-ца Алиса није имала времена, ишла је у вишу девојачку школу и учила француски и играње. Једнога дана заљуби се Алиса у неког валицканог, малог, трошаринског чиновника. Тада је за Леона, како ми он сам причао, настало најјасније доба у његову животу. Сиромаш, гледао је како други љуби његову Алису. Алиса се венча с валицканим чиновником. Ускоро се разболи и осиромаше. Мајка је слабо могла потпомагати, а мужевљева плата била је врло мала, и она је могла држати само омању служавку, која није у кући ништа разумевала. И ко је тада помагао у кући? Ко рибао, чистио, трчао по чаршији? Леон. Он је трчао по лекара за болесног синчића; правио му играчке носио га на леђима, а малиша би га зачикавао и ударао својим малим ручицима. На скоро нађе се и сестрица, за тим братић, па опет сестрица, па братић и т. д. изређаше се њих седам. Леон је од јутра до мрака бивао код њих у кујни. Чистио ципеле за госпоњу и седам пари дечјих чизама (очеву обућу чистила је служавка.) Ценао је дрва, чистио лампе, рибао степенице и ходник, истресао хаљине и постеље. И све то радио је он за нешто мало јела и за по неки благодарни поглед, којим би га кад и кад г-ђа Алиса погледала. Потребан им је био као со и вода. Они знају за ту његову готово псећу почињеност, апелују на њу и остављају га зими у његовом углу да се смрзава. У њиховим двема собама одиста није било места још за једанаестог. Дакле, видиш мајчице, Леон је красан човек“.

Говорећи то Јелена се од узбуђења заруменила.

„Ја га поштујем, ма да га цео свет презире и исмева.“

„Драго моје дете“, осмехну се госпођа Орзајева и пољуби своју ћерчицу. — — —

* * *

Леон је седео у кујни и заклопивши руком ухо, нишао је малог Патрисија, који му је на колени јашао:

„Но шта је?“

„Звони ти ухо чико.“

„А шта то значи?“

„Да неко на тебе мисли чико.“

„Да дете моје — можда — срећа.“

„Шта је то?“ упита дете.

„Златан лептир, који лети.“

„А јеси ли га ти видео чико?“

„Видео сам га, но само из далека, сасвим из далека малишо мој.“

Тада уђе госпођа Алиса Шубертова, носећи тањир чорбе. —

„Ево ти Леоне“, рече пружајући му тањир „једи после моран њи за кромпир. Јавила сам да ћеш доћи по цак у 3 сахата. Хоћеш ли га само моћи понети? Има у њему осамдесет кила.“ — И очи лене плаве госпође гледаху у њега бојажљиво.

„За тим мораш њи по Пјерове чизме и код прале. Треба бар нешто рубља ове недеље да донесе.“

„Све ћу то свршити“, рече Леон једући. „Не брини се.“

Четврт сахата доцније био је на путу. Ишао је по својој навици полако, застајући код сваког дућана, а највише пред изложима књижара. Јако га интересовале књиге. Његов необичан, чудноват живот, развио је у њему љубав ка романтици. Часове, у којима није био потребан породици Шубертовој, проводио је у усамљеним шетњама изван вароши, где би задубивши се у мисли гласно говорио; или би у каквој шипрагу лежао и читао заборављајући на Бога и на људе. А од куда му књиге? Од Гајелера, код кога је куповао луч и вике за ципеле; од трговца, који му је шећер и каву завијао у старе новине; од пекара и од свих људи са којима је општио. Сви су они знали, да ће га обрадовати ако му поклоне ма какву купусару, па био то какав роман седамнаестог века или поцепани молитвеник какве старе баке. Читао је врло много и временом развио се у њему врло леп укус. Са госпоњом Шубертовом није могао о књигама разговарати, јер она је о њима разумевала толико, колико и посорог у валцеру у шест корака. Код неког старог телалина, коме је чешће одлазио на разговор, упознао је Јелену „лено дете“ грофице Орзајева, као што сви називаху Јеленину мајку. Телалинова ћерка, била је врло побожна и ишла је у исту цркву у коју су ишле и Орзајева. Младе девојке исповедао је један свештеник. Још као шипарице више пута су се заједно смејале кад би ко кинуо у цркви, или кад би ко погрешно молитву запевао. Јелена се није гордила и овда, онда, походила је телалинов мрачни подрум у коме је увек срдачно дочекивала телалинова малокрвна ћерка. Леон се опходио према Јелени као према каквој чаробној принцеси из какве скаске; доцније постала му је повереник у књижевним стварима.

И Јелена је радо читала.

Он јој је позајмљивао књиге. И госпођа Орзајева нађе да „тај човек, који се не сме у собу пустити за то што заудара на шталу“ има укус врло образована човека.

„Како то?“ размишљавала би она у залуд.

Од куде у неке сељанке толико природне грације, у по некога просјака тако отмено кретање, којим прима пружени дар? Од куда марарскоме циганину онај заносни мло, пуни звук на егедама, од куда му изврсно држање на неоседланоме коњу? То су тајанствени дарови, које им добри ћеније спушта крадом у колевку, не смејући их даривати златном срећом — богатством.

Леон је с Хендерлином оплакао Диотину, па онда га дао Јелени. Ни једној везиљи нису још тако лене ми-

ели прелетале кроз главу, као Јелени, када би везући сервијете за чај непрестано понављала стихове: „ви лутате горе на висини.“ Млада је девојка веома лепо изговарала стихове, које је волела. Језик јој је чисто миловао звуке, који су сачињавали речи, а стихове је изговарала полугласно као какво љубавно признање. У оваквим тренутцима иснадао је мајци рад из провидних руку и она је слушала ћерку не трепћући.

У последње време, када им је Леон доносио књиге, обично би дунуо на прозор и ту их остављао између саксија с цвећем. Тада би се између цвећа појавило румено лице Јеленино и осмехивало би се на њега, и он би тада помишљао „како си лепа млада девојко!“

Како је био милостива срца, јако га је коснула судба ових двеју отмених жена. Знајући цену којим се бели вез плаћа, осећао је да оне често гладују. И када би му јутром, округла, пуначка рука госпође Шубертове пружала за доручак парче хлеба намазана свињском машћу, или кад би му за ручак пружила тањир вруће чорбе, сећао се увек Јелене и њене мајке и изгледао сам себи расипкућа. Узалуд је лупао главу, како да им помогне! И сам је био тако сиромаш, да није ни оно парче хлеба била његова својина, већ га је примао од госпође Алисе и јадник био је потпуно срећан, јер тако се осећао у неку руку потчињен жени, коју љуби.

Једном у телалиновом подруму рече Јелени: „за што не идете у глумице? Ви сте тако лепа моћи ћете играти анђела у сваком чаробном комаду.“

На ово се насмејаше румене усне госпођице Орзајеве а очи јој се засветлише.

„Не говорите којешта Леоне. Пре би слепец могао постати сликар, но што би се и један члан Орзајеве породице појавио на позорници.“

Он се застиде због своје глупости и не рече ништа, али у себи је непрестано стварао планове за њу.

Једном, кад је опет стајао под њеним прозором, а она пред њим својим белим, лепим рукама прелиставала неку стару књигу рече јој:

„Госпођице Јелена, Јесте ли покушавали да пишете песме?“

На то му она са свим озбиљно одговори:

„Нисам. А и на што?“

„Можда бисте се обогатили, кад бисте могли певати,“ одврати он. „Слушао сам да има песника, који имају годишње прихода по две хиљаде франака. Покушајте. —“

Црне очи младе девојке гледале су сањалачки и размишљајући најзад рече тихо:

„Покушаћу.“

Једнога дана донесе јој он неку стару књигу с насловом: „Вештина певања од Августа Книтена 1848. године.“

„Прочитајте ово,“ рече јој. „у њој ћете наћи рецепте за прављење стихова.“

Она је прелиставала стару књигу, у којој је било много кориснога и лепога. Мајка је гледала седећи на похабаној столици и вртила главом.

Дани биваху све краћи. Обе женске везле су смрзнутим рукама. Јелена је у последње време постала ћутљива.

Често би се јако замишљала и шапутала нешто, што мајка није могла разумети. Ноћу би удисала, а јутром чешљајући своју дивну косу, застајала би од једном гледајући замишљено преда се. Једном рече Леону:

„Књигу сам прочитала, али не разумем како да певам? О чему?“

Он се насмеја и показа руком на поља обасјана јесењим сунцем.

„Имате хиљаду предмета госпођице Јелена. Певајте о расцветаном цвећу, коме ледени северац грози и који га својим пољупцем уништава; о усамљеним птицама, о бубицама и лептирима, који тугују за својом последњом љубави утопљеној у последњој јесењој киши! — — —“

Јелена га је гледала и слушала са полуотвореним устима: „Леоне чини ми се да сте ви песник. За што ви не певате?“

„Ја? Да певам! О томе нисам никада мислио. Никада.“

Како је могао о томе мислити! Он није имао на свету ни парче сопственога простора, на којем би могао спремити хартију за писање.

„Боље певајте ви,“ продужи он, „ваше је срце још тако младо, а моје је већ уморно.“

„Не верујем,“ одврати она, погледавши га благо. „Најзад, покушаћу на пролеће, јер зими је код нас тако хладно, а смрзнути прсти неће песме да пишу.“

* * *

Настало је врло суморно време. Небо се наоблачило и киша је непрестано падала. У ваздуху се осећала загушљивост а свуда неко мртвило. И једнога дана освану хладна немилосрдна зима. Све се следи и задрхта.

Јелена је по каткад вечером одлазила у телалинов подрум, да се мало загреје. У углу, који је био малом лампом осветљен, била је гвоздена пећ. Поред ње је седело младо малокрвно девојче и грејало руке.

„Да не живимо Христа ради, би ли знала рећи на што ми живимо,“ питало је девојче другарицу, цвокућући зубима и поред наложене пећи.

У цркву су одлазиле редовно и певале су побожне песме. Госпођа Орзајева молила је Бога, да јој дарује за Јелену нову, лепшу хаљину, јер у овој старој са закрпама није се могла никоме допасти. А да се људи заљубљују и у принцесе са похабаним рухом, у то није веровала, то је за њу било само скаска. Већина људи држи, да није вредно ни погледа удостојити такву девојку.

Јелена је у својој краткој хаљини изгледала одиста мало зденаста, но ипак се видео њен витки стас као у јеле. И ма да су јој прсти били згрчени и плаветни од

хладноће, ипак су то били прави Ботичелијеви прсти. Госпођа Орзајева није могла замислити да је Јелена већ седамнаест година и да је још ни један кнез није запро-сно. Још је госпођа Орзајева молила Бога, да јој дарује огрев, и најзад, молила га је, да јој даде блажену смрт.

Јелена, као да се за све ово није бринула. Њене црне очи светлиле се необичним жаром. Као да бејаше сва прожета неком унутрашњом победом.

„Кад бих само могла Леона видети,“ говорила је. „Шта ли је са њиме? Што ли га нема?“ Једном је у телалиновом подруму замолила је своју другарицу: „Реци Леону да дође, имам с њиме да разговарам.“

И он дође. На њему су били сви његови капуту, па и поред тога изгледао је сав прозебао. Ушавши у подрум, скиде он један за другим све капуте и најзад, остаде у зеленкастом летњем жакету.

„Ох“ изусти он, тараући руке, „ала је овде при-јатно.“

Јелена је гледала забринута у његово бледо измр-шавело лице.

„Где сте? За што вас нема?“

„Имао сам много посла. Најстарије дете г-ђе Алисе лежало је шарлах. За тим се разболи најмлађе. Бдили смо над болесницима. У соби је било топло и загушљиво, а када сам на који час одлазио кући, мрзнуо сам се же-стоко, рече он и покуша да се насмеје. Ове је зиме код мене ужасно хладно.“

„Пронашће“ помисли Јелена. „Кад бих му могла помоћи!“

„Да, да, пушта зима,“ продужи он стресавши се.

„А ја“ шапутала је Јелена, док је другарица иза-шла из собе да донесе дрва, „ја сам — замислите,“ про-дужи покрививши, „пронашла ових дана, који су свима тако црни, да и нема зими, да је само за то хладно, да би нас пролећна топлота већма обрадовала, а мрачно за то, да би нам светлост јунскога сунца пријатнија била. Одкинула сам са једног гола дрвета гранчицу, и очи-стивши снег с ње, опазила сам на њој пуно младих пуно-љака. Снег их у своје беломе загрљају чува све донде, докле им више не устреба и док не стану на снагу. У ваздуху као да чујем тичије певање. Звезде се тако светле, и тако ми се близу чине, као да ми њихова светлост чело дотиче. Мислим, настало је време, да почнем пе-вати.“ — —

Он је радосно погледа својим боним светлим очима.

„Покушајте Јелена, покушајте.“ Другарица уђе и отпоче се други разговор.

При поласку ушта Јелена Леона:

„Шта се ради пошто се испева песма?“

„Штампа се,“ рече он и наби шешир јаче на чело, због велике хладноће.

„Али како?“

„Знате,“ он се мало замисли, „кад будете што свр-шили, јавите ми по другарици, па ћу ја однети ре-дакцији.“

„Ви?“ И она одмери јадну прилику.

Он разумеде тај поглед.

„Нећу рећи да је моје — удесићу већ.“

Он је поздрави и ишчезе у мраку.

Јелена се налазила на врхунцу невоље, када се ка-квим надиродним случајем човек подигне или са свим пропадне.

Док је у хладној соби са грозничавим осмехом не-престано везла, брујала јој кроз заморени мозак, као нека музика. Били су то особити звуци, пуни боне утехе и скривене наде, пуни тихог покоја. Као да их мајка пева своје чеду успављајући га. Или као да човечија душа пева тамо на пољу у далекој, белој, хладној, снежној самоћи, а тајанствена мелодија допире у њихову малу хладну собу.

Јелена је прикупљала тонове и звуке, као што би сиромашна девојка прибирала златна зрна са њиве. И из тога се створи звучно, велико песничко дело магичнога чара. Она то није знала. Она није ништа радила, само је ухватила оно што је чула, и што је описала. Једнога јануарскога вечера, даде своје дело Леону. При слабој светлости лампе опази он, да је побледила и ослабила. Као да је нешто странно преживела изгледала је озбиљна и поноента, пређашње свежине са лица нестало је. Леон се до данас не усуди да је назове просто „Јелена“, не-престано је додавао госпођице. Док је премећао прве стране рукописа, јако се променуо.

„Како, ово нису песме, ово је проза; та она се боље плаћа по песма. О чему сте писали?“

„О нечем сасвим обичном“, рече она тихо: Писала сам о мајци и ћерци, које се мрзну везући.“

„А је ли вама боље?“ За што га не прочитате?“

„Хвала, хвала, госпођице Јелена, нећу читати, од-нећу га одмах у редакцију, да би што пре одговор добили.“

И одиета ћете га однети?“ И она га је гледала дивећи му се.

„Имам једнога познаника, служитеља у редакцији „дневнога листа,“ он ће ме, надам се пустити ка господи, дакле одговор ћете скоро добити. — — —

Он остави прилично велики рукопис у џеп свога најдоњег капута.

„Кад си то написала?“ Питала је млада телалинова ћерка, посматрајући зачуђено своју пријатељицу.

„То ти не могу тачно рећи. Отпочела сам једнога вечера, кад је мајка већ заспала била; за тим сам про-дужавала сваке вечери. За колико сам га часова напи-сала не знам. Нисам дуже од месец дана на њему радила.“

„А је ли бар што весело?“

„Ни весело, нити жалосно. Описала сам мој живот. За зимским даном, долази пролетње јутро — за тим опет зима. Но с тога не треба да се жалостимо, то је тајна живота. Само треба храбро корачати, како с пролећа, тако и зими. И зима и пролеће су пролазни.“

Јелена је са рукописом предала и један део свога млађаног здравља. Пишући, преобразила се и одала се са свим свом одушевљењу. Сада је наступила реакција.

Једнога дана, тако јој се тело укочи, да није могла ни једним прстом мрдути.

„Само кад смо обе живе,“ рекла је једнога дана, тешећи ожалошћену мајку. Све остало проћиће.

Пролазио је дан за даном. Хладноћа је била све јача. Госпођа Орзајева везла је само и плачући, бола је поред веза. Тада, једнога вечера, лунну неко на врата.

„Леон“ повиче Јелена и исправи се у постељи.

Писмоноша уђе и преда им једну карту адресовану на госпођицу Орзајеву.

Карта је била од уредништва једних познатих новина. На њој беше само неколико речи: „примили смо ваш роман. Хонорар који сте желели. С поштовањем, редакција.“

Млада девојка није могла ни речи рећи. Ћутећи пружи мајци карту и клону у постељу. То вече издадохе последњу пару за дрва. Сада су могли себи дозволити тај луксуз. Обе су дуго плакале од радости. Другога се јутра Јелена од радости придигла и отишла до означене редакције. Шеф редакције прими је љубазно, и понуди да седне и упусти се у разговор с њоме. После тога дошла су још нека господа и сви су је с дивљењем посматрали. Она доби упутницу на суму већу, од оне, коју је она целе године зарађивала ручним радом. Још, шта више поручили су нову приповетку од ње.

„Мој је брат издавач,“ рече јој шеф редакције, „обратићу му пажњу на вас.“

Да је могла, Јелена би најрадије пољубила у руку овога човека. Отрчала је кући и пала мајци око врата. За тим погледа смешећи се по соби. „Драга собице, сад ћу те лепо наместити, окитићу те као невесту.“ И отпоче да гради разне планове. На један пут застаде, муња негодовања пређе јој преко лица.

„А онај, који је саветовао и упутно, зар да остане не награђен? Не! Само кад би га могла наговорити да узме пристојну собу. Је ли мајко, теби неће бити противно да му помогнемо. Сад можемо — и“

„Да, дете моје, веома се радујем твојој доброты,“ рече гануто мајка.

Јелена похита у телалинов подрум.

„Је ли долазио Леон? Имам нешто лепо да му кажем.“

„Није долазио већ од неколико недеља.“ Госпођица Орзајева у неколико речи исприча пријатељици успех свога књижевнога рада, прими честитања и замоли ако би њен пријатељ дошао, да га к њој упуте.

После недељу дана рече Јелена: „мора да му се што десило! Тако дуго, није још никад изостао!“

Пријатељица је повлађивала главом.

„И мени се тако чини. Како ћемо дознати шта је с њиме?“

„Идем госпођи Шубертовој,“ рече госпођица Орзајева. „То ће најбоље бити.“

Мајка се у почетку томе противила а за тим је одобрила.

Јелена је од Леона више пута чула улицу и број куће госпође Шубертове. Ушла је у кућу и узбуђено лупнула на врата, на којима беше порцуланска таблица са именом Шубертових. Из собе се чула дечија вика. Висока, плава, пуна госпођа отвори врата и понуди младу девојку унутра. То је извесно она, помисли Јелена, на погледа њу и малишане, који се мајци за сукњу ухватили. За тим рече скромно:

„Извините, што вас узнемирујем, хтела сам само замолити да г. Леона пошаљете нашој кући.“

Госпођа Шубертова погледа лепо младо девојче.

„Ви сте извесно госпођица Орзајева. Леон је врло често и врло много о вама говорио.“ Госпођа брзо извади ценну мараму и притисну је на очи. Јелена је ухватила за руку.

„Благи Боже, ви плачете, ваљда није —“

Госпођа Шубертова, спусти мараму. „Умро је.“

Јелена покри лице рукама и оста неко време непомицна. За тим прошапутала једва чујно.

„А како, од чега је умро?“

„Боже! . . . . Од чега? Како једнога јутра није изишао из своје собе, потражисмо га у њој и нађосмо га испруженог на постељи. Није на њему било знака живота. Мислим — да се смрзнуо . . . .“

„Господе Боже,“ зајеча младо девојче, како на то нисам помислила?“

„Видите, да ли сам га могла овде примити?“ рече госпа отварајући врата и показујући на две мале собице. Имам седморо деце, ја, муж и служавка, свега десеторо; за једанајестого није било места. Више пута, молила сам Леона да нађе ма какво друго место. Није хтео. Хтео је само нас да служи, да се за нас жртвује. Од како га нема, увиђам шта ми је вредно . . . .“

Јелена, се полако удали. Пред његовим станом застаде, прекрсти се и прошапутала кроз сузе:

„Добри верни покојниче, сада ми нису више смешни они слојеви од капута што си их на себи носио!!! . . . .“

ПРЕВЕЛА:

ДАГИНКА У. ГАВРИЛОВИЋЕВА

У сновима

Прљава зима без снега. На пољу ветар дува и повија широке млазеве кише. Мочарно је и влажно. По свему што види, човеку се чини, да и најсетнија каква музика или песма не би биле у стању да му са душе крену ону неопредељену нејасну тугу и сету, коју, на тајанствен некакав начин крећу ови зимски, учмали дани, кад човек и будан сања и губи се у чудне маштарије.

Па реци, хоће ли то узрок бити што и ти ето сањаш, је ли девојко? Реци ми шта је узрок те ти замишљен поглед блуди; шта је узрок те ти се из дубине груди отимају чести уздаси и скривена ти чежња нека потреса срце. Сама си. Никога нема чије би те присуство узнемиравало. Видиш, ја то знам. Ја знам и то како с недоумљем посматраш промене у души и мислима твојим, које су те упутиле дотле незваним стазама. Ја знам и све оне лепе слике којима шараш будућност своју. Од оног детета чије је срце мирно било, и чији су хоризонти чисти и ведри били; од оне девојчице, која се још до скоро детињасто припијала уз скуте матере своје — постала је млада девојка. Као чудом правим скривене неким магластим велом спустиле су се око тебе многе ваздушасте слике. Ти их гледаш, посматраш их, али не можеш никако јасно да видиш. Па онда ослушнеш. Учини ти се као да шапућу некакве неразумљиве речи, и ућутиш се, притајиш се не би ли их боље чула, ал узалуд. Не далеко од тебе откуцава часовник своју монотону песму, па чак и они једновремени удари шеталице његове, баш као удари мађијског штацића, све више и више отварају пред мисленим погледима твојим врата што воде у свет снова, и све су многобројније визије око тебе. Изгледа ти, као да те нека невидима, нематеријална река полако некуда носи, и тој сили, која те међутим нежно и опрезно придржава, ти се драговољно предајеш. Осећаш како те некаква пријатност обумљује, и младе ти, невинне груди мислиш испуниће се у некој слаткој чежњи. И занесеш се. Око тебе нестаје свега. Стварни овај материјални свет ишчезне, као да никада није ни постојао . . . Али, чуј! Шта је то? — Тргла си се. Кроз димњак мало јаче звижду ветар; о окна на прозорима мало јаче закршта киша. Чу се тужан лавез једног изгладнелог мршаваг пса, који је стајао доле на сред улице. И те нове слике за тренут ока разбине ти кратке снове девојачке.

Суморно је. Киша не престаје да пада. У свом новом стану, у гнезду, које си себи свила, седиш млада скоро доведена. Сама си. Супруг ти је у послу ван куће. На сточићу према теби у кавезу цвркуће птичица, коју си још девојком у кући свога оца неговала, и прави ти друштво. Мало је времена прошло од онога дана кад си је добила, — а колико се промене десило за то време. Ону кућу у којој си и детињство и девојаштво своје провела, напустила си. Напустила си и оца и мајку и брата и малу сестрицу и отишла си за њим и то тако, да докле год будеш жива, да дакле читав живот свој проводиш крај њега. А ко је он? Од куда у њега те силе да те одвоји од свега што ти је најмилије, и да ти драговољно, после врло кратка плача и жецања у загрљају матере своје, пођеш за њим? . . . Зар си ти ту промену тако лако схватила? Зар баш ни мало ниси мислила о величини, о тежини тога догађаја? Али, на што сва та питања? Ти си само мислила о њему. Све тадање биће твоје било се свило у једну мисао, у једну жељу: да будеш с њим, да будеш тамо где је и он, па ма то било и на крај света, с толико вере и поуздања гледала си ти у њега, свога изабраника. И ето, та ти се жеља испунила; ти си с њим. Они доскорашњи снови твоји почели су да се остварују. У пркос суморног дана твој ти стан изгледа као свежа оаза у жаркој, несносној пустињи. Сама си, ал ти и та самоћа прија, јер је проводиш мислећи на њега, који ће скоро доћи. У дубини душе своје осећаш да ће од њега зависити читав живот твој; да ће он бити онај,

који ће моделирати, који ће стварати сваки дан, сваки час твој, и све му се више и више предајеш.

И видиш, а ако мислиш да те нико и не види и не чује, ја те видим и чујем како ти усне шапућу тиху молитву:

„Боже, дао си ми све што сам желела и сад ти се само молим да ми и у будуће дарујеш овај мир и ову срећу. —

Још су ти деца мала. Седиш и радиш а они се играју око тебе. Гледајући их материнско ти са срце топи од милоште. Већ си прилично зашла у живот и он падања твоја још ни најмање изневерно није. Деца ти се развијају ко цветови под благим зрацима сунца. Оне некадање чежње младих година твојих нестало је, и ти осећаш како је та чежња само била нејасан предзнак тога што је данас. И више не чезнеш ни за чим, јер ти је срце пуно. Само, како је на пољу нездрав, учмао јесењи дан, и ти си склона сновима и маштању. За мало спушташ рад у крило и сањаш. И снови твоји колико те носе у прошлост и буде проживела успомене, још те више носе у будућност, која превучена непробојним застором, ко вечита загонетка стоји испред мислених погледа твојих. Али тада већ скоро ни мало не мислиш о себи. Због деце твоје погледи ти се труде да продру у будућност. Замишљаш сина младићем а кћер већ великом девојком. Слушала си, да душу и памет у деце ствара и развија мајка. И питаш се: да ли си икад у ма каквој прилици учинила нешто што ниси требала, и што би могло бити од рђавих последица по децу твоју. Сећаш се, и колико знаш ниси. Велика твоја материна љубав водила те је једино оним путевима, које ти је она свѣта још у напред определила.

И срце ти дршће од радости. Видиш свога сина поносита младића за кога се никаква несвест прихватила није. Чујеш како многи раснигују за њега. „Чији је тај симпатичан младић“ пита неко „који појавом и животом својим подсећа на младиће из златнога доба класичне Грчке. Која је та срећна мајка која га је родила“ . . . Знаш да је вредан, енергичан и интелигентан; Знаш да је ватрен Србин. Па онда видиш кћер своју, девојче коју си чувала и пазила као нежан цветак и спремила је да само добро унесе у кућу онога за кога буде пошла.

И мирне савести и осећаја будиш се из тог кратког сна, и услед изненадне милоште узимаш и синчића и кћер и љубиш их. „Јел те, питаш их „ви ћете бити добра мамина деца; ви ћете слушати маму.“ А они гледајући те светлим својим очима одговарају ти: хоћемо мама.

На крилу ти је унуче. Играло се на је заспало. Упрла си свој поглед у мало лице његово и посматраш га. Поглед ти је сетан и замишљен. Зашто? Је ли и на тебе стару суморност кишовитог дана меланхолично утицала? Реци нам зашто се и твоје старо срце разнежило и то, као што изгледа, без икаква повода? . . . Давно је то било, премишљаш ти. Ниси имала ни пуних 18 година кад си оставила мајку и отишла у своју кућу. Сад ти је преко 60 а међутим сав тај размак времена прошао ти је тако, тако брзо. С неверницом мисленим погледима дубиш прошлост своју и сетно се питаш: Да ли је Боже то могуће! Зар век човечији тако брзо прође?! . . .

На ту мисао сѣта те још јаче свије. По неки тежак уздах отме ти се из груди, и од једном, осетила си, како ти се две топле сузе скотрљаше низ образе. Убрисала си их, и одмах се затим насмешила. „Шта ми би“ питаш

се; баш сам право дете, добро што ме нико није видео. После тога, а баш као да ништа није ни било почела си да нихаш унуче, и да му певушиш једну стару успаванку нежну, нежну као миловање мајчине руке.

Ето, као год и ти суморни јесењи дани, исто вас тако, сваку на свој начин потресају и пролећна свежина, и зимски снегови, и облаци, и топло јунско сунце и лене ноћи обасјане месецом. У највише случајева ви и не знате, шта је био узрок да вам се ти најинтимнији и најсуптилнији осећаји са душе крену и усталасају. Изгледа вам, ако сте мислили о томе, као да су се без икаквог стварног повода пробудиле и чежња ваша и сета и шарени снови. Ти утисци ваши не трају дуго. Често пута у једном једином минуту проживите читаве године.

Пи ипак, сви ти тренутни утисци не прођу а да не оставе трага. Сви ти и њима слични осећаји дубоко се урезају у срца ваша. Где јаче где слабије одјекују они кроза све поступке ваше, и све што је око вас стоји под утисцима њиховим. У тим моментима душа се ваша диже и испољава се јасније но икад. Тада оно што је најсавршеније у вама рекламира првенство за себе. Никада се божанска интелигенција која је створила све на и вас, јаче не осети но тада, и то баш у оној нејасности, у оној неопредељености која вас је свила, у којој је највише истине, која је једина стварност. Где дакле (у таквим и њима сличним моментима) срце говори неко све остало ћути. Све што је најсавршеније па чак и највеће идеје, које су кретале друштво људи, зачињале су се у срцу и ако су се у мозгу развијале. То је већ тако стара истина. И док се све остало мењало и пропадало, дотле је оно једино остало непромењено и неискриво.

Дизале су се и падале читаве цивилизације; дизале су се и падале школе философске; научни принципи који су вековима стојали и вредили рушени су праћени подсмехом; што је вековима сматрано за истинито, обарано је као лажно. Оне религије које су милијоне поклоника водиле за собом, остајале су без и једног да се чуде новим нараштајима; ни једног система државног нити је било нити ће бити, који ће задовољити све.

Докле се дакле с једне стране дешавало то с творевинама памети људске, дотле срце у људи никада људе изневеравало није. Шта више, немамо ли зар у срцу, у савести и најбољег и најсигурнијег вођу за све радове своје; ни је ли зар оно једини и најнеумитнији судија за све наше и добре и рђаве поступке?!... И ако је, као што се то вели, код људи главни орган мозак, код жена је срце, зато и јесу оне и веће и савршеније од људи, или бар имају услова да буду и веће и савршеније.

Али, да не идемо далеко: ево да узмемо наше друштво и да бацимо само један летимичан поглед на њега. Док су наши стари вођени само срцем, љубављу, пожртвовањем, усталасалим осећајима, тамо, пре скоро једнога века, таквим прегнућем својим, дигли српско име до кулминације његове величине, и у народ наш унели одлике којима се сав свет клања, — шта су радили ови доцнији и доцнији нараштаји, који су ум свој просвећивали, више но њихови претци, који су свршавали школе и ишли и ишли на изворима науке?

Према нашим и културним и националним приликама, неоспорно је, да школа у нашем круштву заслужује ипак највише пажње, али баш зато о њој треба много дупати главу о томе: којим путевима треба да иде, па да се од ње само добру надамо. Јер, кад се у нервозном

и болесном расправљању свакодневних питања и којеквких бесмислених ситница заборави на вечне законе и на оно што мора да буде; кад дође доба па нас и оно страшно *Vanitas vanitatum* оставља хладне, — онда већ видимо колико је и школа успела да нам отвори очи и даде нам онај душевни мир коме сви тако жељно тежимо, и ка којем је, на крају крајева, упућен сав људски рад.

У колико је и. пр. наша школа успела да покаже младежи шта је лажно и рђаво у нашем друштву а шта је добро и истинито; шта треба да ради па да ствара користи отаџбини, и чега треба да се чува?!... У колико је школа успела да нам створи карактере т. ј. у колико је успела да у дело приведе своју науку.

Та за име Бога, и само просто сазнање тога; да је све ефемерно на овом свету; да се главна разлика између човека и осталих животиња не састоји у његовој интелектуалној но у његовој моралној особини више вреди с једне стране, но све оне силне ситнице појединих грана науке, што данас у Србији требају човеку зашто? — да отпавља извештај посао у државној служби. Јест, наше је дубоко уверење основано на свакидањем посматрању, да су наше школе до данас ишле искључиво па то: да створе чиновнике и државне службенике а не људе. А то и јесте једини и главни узрок овој страшној апатији која влада нашим друштвом, у којој је сва интелигенција наших школованих људи сведена па — отпављање канцеларијских послова.

Ми се можда и варамо, али нам се чини, да је и. пр. у београдском друштву због тога што је овакво какво је, т. ј. што је у његових јавних радника срце запарљено — скоро сасвим нестало критеријума за оцену тога: шта је племенито а шта ниско; шта је часно а шта је нечасно; шта је за хваљење и за истицање а шта за осуду, шта је вера а шта је безверје, шта је народни понос а шта некакав жалостан космополитизам, који ни мало не смета белосветским космополитима да нам огњишта наша пале и разоравају.

Нека се само, а са хладноћом, која је потребна објективном посматрању, мало дубље завири у наше друштвене прилике, па ће се, ми не сумњамо, свако уверити, да су наша посматрања и ови жалосни резултати до којих смо дошли верна слика нашег друштва и да само ми, са ово још мало заостале младости и чврсте руке, ту слику, можда, мало дебљим и грубљим потезима испртавамо.

Који су и. пр. то идеали за које се сви редови нашега друштва данас боре? Новац, новац, то, и апсолутно ништа друго. И шта видимо од таквог прегнућа нашег друштва? Видимо па свим пољима жалосну утакмицу најниже врсте у коју је наше друштво унело све своје и душевне и интелектуалне моћи и способности. Новац, новац то, само то и ништа друго.

А оне особине које су од свега што постоји једино човеку дате: љубав ка истини и добру; премишљање о мртвима и оном дубоком *сајаческаја сујета*; посматрање светлости, тога тајанственог животворца у свој њеној величини, сили, слави и лепоти; она стална необјашњива чежња наша за вишим, за бољим и савршенијим, — све те особине утрнуле су у нашем друштву, и од тих, у вечности најузвишенијих одлика човекових, наше данашње друштво нема ни једне, или бар ничим не показује да је има.

Па бар да је такав рад и такво разумевање живота дало мира, дало среће и задовоства нашем друштву. Али није. И поред тога што је кренуло путем који је само изабрало, наравно сматрајући га за најзгоднији — наше

је друштво несрећно и незадовољно. Нигде у оволиком друштву као што је наше не може бити оволико јурења, нервозе, болесне грамзивости, нити мање милосрђа и искреног саучешћа према злу и несрећи ближњег. Срца, племенитих осећаја у његовим грудма нема више, или, и ако их има, у тако су малој мери да се и не виде. А где тога нема не може бити ни поноса ни карактера. Па бар да се то може рећи само за преживеле нараштаје још би се то могло и прежалити. Вера у лепшу будућност, учинила би, да се бар тамо негде на далеких тачкама хоризонта нашега друштва види светлост лепших дана. Али на жалост, као и многа друга добра и то нас је добро оставило. И скоро сва омладина наша јоште спава, а да ли ће се пробудити и кад се пробуди шта ће нам дати, велико питање, за које бојимо се, ми већ имамо спреман одговор. У најбољем случају и најсрећнијим околностима даће нам оно што су нам дали и они нараштаји што су пре нас ступили на поприште, и који су у младости својој тако много обећавали. А шта су нам они дали живи су нам доказ и наше београдско друштво и без сумње, и све друштвене прилике у читавој унутрашњости Србије.

У нас је све разривено. И као год што смо сви од реда постали безверници уношењем неке површине и лажне културе, продукта памети људске, која нам је одузела све што је било добро у нама, а у замену за то дала нам само зло, — исто смо тако сви од реда постали и гдуви и неми према прошлости нашој. А већ кад и такво зло снађе какав народ онда се у напред може знати шта ће бити с таквим народом.

Како се нама чини, један једини пут да се избавимо тога зла, то је пут, који нам срце и осећају наши указују. Свака нискоет, свака подлост, свака по Божијим законима недозвољена радња одвратна је нашем срцу. А чежња за добрим, истинитим, племенитим органске су одлике његове.

До скора и успомена на народну прошлост, тај најјачи покретач за сваки користан и племенит рад, и љубав ка свему што је народно није негована школом, јер школа није ни било, већ топлим срцем у матера и сестара наших.

Нека дакле школа, нека интелигенција наша и даље ради, али нека се само обрне за собом и погледа шта је досад урадила и несумњиво је, да ће потражити друге основе, друге путеве и начине да користи нашем народу. А историјска је истина да ни један народ нису дизале његове интелектуалне по његове моралне особине.

О матере и сестре наше, оставте дакле сновима и необјашњивој оној сети, која се, што вам срце више задрхти, све више развија, — оставте њима нека вам уљуљукују душе и осећаје. У тим и таквим сновима вашим извор је и љубави и вери и нади. После таквих момената наших наша ће се народна душа богатити, и све ће чистији и светлији бити хоризонти око наше опште куће. На тај начин пробудиће се у нашем друштву успавана поимања вечне истине и лепоте, и друштво ће се наше прекаљивати у једино моћној ватри: сазнању, да је у друштву људи све лажно и есемерно све, сем чисте, несебичне љубави у свим облицима њеним, а којој је најтоплије гнездо у срцу наших девојака, жена, матера и стара мајки.

П. Ј. Одрвиг

Етнографске белешке

о аустријским Србима из почетка прошлога века

привидно

проф. РАЈКО ЈЕРУШЕК

(НАСТАВАК)

Насquet наставља у 13. поглављу опис Далматинаца, које зове и Дувне. Становници су горње Далмације, по Насquet-у, помешани Ускоцима, па су зато мање мирни, него ли Приморци. Отимачина и плен њихов је најмилији посао. Док су били под владом млатачком, мање су били кажњавани, него ли Личани, премда су као и ови, срчано отимали. Али ипак мрзе Личане, јер не могу заборавити све неправде, што су им Личани наносили. Вазда још певају о краљу Владиславу, да дође покорити личке усташе. Далматинци су ведре и веселе ђуди, воле слободу и драге воље се покоре своме господару, ако им не намеће одвишних данака; иначе воле оставити и постојбину своју и селити се код другог господара. Њиховој речи слободно можеш веровати, много јаче него ли Приморцима. Далматинци су снажна стаса, врли војници, али још врлији мрнарци. Насquet никад није видео у овој земљи човека, од природе осакаћена, грбава или кржљава, ни туробна. Образовани нису особито, али зато су искрени, прави људи од природе. Деца стоје, кад им је једна година, чврето на ногама, а кад им је десет година, пливају, као друга деца од 15 година. Девојачку неоскрвљеност цене као и Личани; исто тако су гостољубиви и спремни потпомагати своју браћу и пријатеље. Кад оболе, понавше се лече постом. Много пута тлачила је њихову земљу куга пришла из Турске. У таквим приликама обраћа се сељак свецима те их моли за помоћ. Далматинци су врло сујеверни; верују вештице и вукодлаке, јер су им и попови слабо образовани. Особито приписују велику важност пушкама и кубурама, из којих је био убијен човек.

Кућа далматинска веома налчи на личанску. Сем виноградарства, свиларства и маслинарства слабо обрађују земљу; од стоке имају понавше козе и овце; Далматинци се хране понавше овсеп и ражју. Сва је индустрија у прављењу различних дрвених радња. Занатлија нема у свим покрајинама, јер свака породица спрема одело и друге потребне ствари за себе. Врви приправљају из линове лике (лубља). Забава су: лов, рибаше, бацање камена, играње кола и паљење кресова. Обичаји код удаје слични су онима у Морлака и Ускока. Отмица је некада била честа, али сада већ по столеће није био ниједан случај. (Ово је писао Насquet год. 1801.). Заставник ступа са младенцима у цркву пред олтар. За време ручка главно је јело јагњеће печење. Ево како се пече. Чим је јагње заклано, одрто, и утроба извађена, нацуну се

трбушнина мирисним зељем; онда се затвори дрвеним клинцима и метне на дугачки дрвени ражањ. На сваком је крају кљука или ручица, чим врте два човека печење. У земљу убоду се две дрвене рогуље, на којима се окреће ражањ. Иснод пецива ложи се ватра крај које се лагано врти печење; онда се ватра све више приближује јагњету, а због тога се све брже врти. Кад пробије маст кожу, тада осоле печење и врте, док се не испече. — Невести дају сватови различне дарове, а то чини и невеста куму, старешини и сватовима. Коло се игра уза свирку, као и код Личана. Много се пева и многе се нове песме стварају, јер су Илири рођени песници. Наравно је да су песме тако слободнога и досетљивога народа каткада и одвише масне. Пре него што се уклоне младенци, опрости се невеста од родитеља и много плаче. Сви други обичаји подударају се сасвим са обичајима Морлака и Ускока. И овде жене рађају без икакве помоћи. Не разликују се ни обичаји крштења деце ни код сахрањивања мртваца. И овде питају заостали мртваца: зашто их је оставио? Славе његова јуначка дела и нарицајке врше свој посао. Кад изнесу мртваца из куће, баце за њим што од земљаног посуђа, чим хоће да кажу, како је све на овом свету нестално. У цркви шапћу му у ухо, дају му поруке за онај свет, те му желе срећан пут. На гроб метну велики камен, а на њега оружје, ако је покојник био војник, и т. д. Многи Далматинци носе и жито, вино и зејтин на гроб, али овим се не служи покојник, већ обично поп. Ови знају народу којешта приповедати, како се враћају мртваци, ако се скоро не сахране и ако заостали не плаћају масне суме за цркву и њезине слуге. И овде бацају сви, који мимо гроб иду, камење и грање на гробове. У опште се Далматинци врло радо и често сећају својих покојника.

Овде се људи ретко покривају црвен-каном, него црним клобуком; коса је обично спуштена слободно преко рамена, а ретко улетена. Врат је слободан па ни кошуља око њега није закончана; лети не носе ђечерме него тамно-смеђу одећу с рукавима, око трбуха пјас од разнобојне робе, дуге суре хлаће, које су о рубовима вуном извезене. На ноге навлаче црвено извезене назувице и опанке од неучињене коже. Преко рамена носе торбак. Оружје им је: кубура и ханџар, а катшто и пушка.

Жене имају на глави белу махралу сложену у трикут наоколо извезену црвеном вуном; па угловима висе мале ките. У неким пределима зову ову мараму чепац. Девојке не носе, као у Личану и Ускока, капе — него широке овчијаче (парте) окићене шкољкама и новцима. Каткада је ова парта од коже и до две фунте тешка. Жене не носе око врата никакав ђердан, а девојке имају огрлицу са новцима или разним уресима. Кошуља је на свим рубовима, шавовима и угловима окићена свиленим или вуњеним тракама. Преник је често искићен новцима. Пренирт је као у Ускока. Хаљина без рукава је од смеђе чохе и на рубовима извезена. Преко белих чарапа носе назувице, разнобојно извезене, и опанке. Кад је рђаво време, или зима, обуку још и хаљину са рукавима. И жене носе уза се нож за

пјасом. Певају исто као и Личани Ускоци. Насquet наводи једну здравицу са кајама; али мени се чини, да не може бити далматинска здравица, кад свршетак гласи овако. "Нут попил сем ја кунци и напил сем ја здравицу, мојему драгому ближњему пајдашу." Више речи одаје, да је то кајкавска песма, која није могла никако никнути у Далмацији.

Јанус Панонијус примећује ово о Далматинцима у опште: Далматинци су високога стаса и срчани, а између њих се највише одликују Паштровићи. Ови су били млетачкој влади вазда одани, те су без сумње врло стар народ, јер чувају још данданас неке хомерске обичаје. Осим тога Далматинци су врло стални и доброћудни; изврени су војници али и гусари, нијанице, дивљи и непослушни. Притиснула их је и млетачка влада и сиромаштво. Њихове су жене лепе пјуте, јаке и радине, али одвише мушке. Становници горње Далмације помешани су са Ускоцима, те зато нису тако мирнога значаја, као они који обитавају на обалама: отимање и плачкање њихова је сласт. У срчаности мало заостају за Личанима, а с овим се не друже радо нити склапају пријатељства, јер су им се дубоко утисле у памет све неправде које су претрпели од Личана, па још и сада позивају у својим песмама краља Радослава, да се освети Личанима и Крбавцима. — Далматинци су веселе људи, воле слободу те су и самољубни. Њиховој беседи смеш се поверити.

О Бокељима наши писци нису много знали; они не наводе никаквих обичаја ни ношње; само спомињу, да ношња није много различна од оне у осталих Илира; само што се покривају клобуцима са округлим ободима, и носе широке чакшире попут турских суседа.

О женскињу с отока Пељешца вели Јанус Раппониус, да су од свих жена јужнословенских племена најлепше, са угодним цртама на лицу и здравом бојом, да су ретке честитоти, и да су укусно одевене. Њихова је сукња опшивена широким разнобојним трацима, а висе о парамницима. Ђечерма је обично од различне робе и различне боје, а рукави веома уски и до краја затворени. У ушима носе велике мишћуше. Преко копрене намештају и сламне шешире, окићене цвећем.

Дубровчани се строго одгајају. Младићи од племства удружени су у једну „дружину“. Дубровчани су радни и сретни, а врло даровити. О новој години певају се особите песме, — „коледе“. Језик њихов врло је иквараен талијанским речима.

Најопаснији су суседи Дубровчана: Црногорци. Они су одевени у војничке одоре илирских племена па су вазда наоружани; само у градовима морају да скину оружје. Жене су њихове врло укусно одевене. На ногама су им опанци, које причвршћују разнобојним тајтанима, савијеним око глежака. Ђечерма и пјас лепо су извезени; преко свега међу још и сукњу без рукава. Све је одело у Црногоркиња бело.

У 14. глави наставља Насquet опис јужних Славена аустријских и расправља о Славонцима. Описујући земљу,

вели: да је богата вином и житом, хлебом и месом, и питомим кестењем. Воде дају добре рибе које Славонци тим више цене, што има у православној вери врло много пошних дана. Поред вина гаје и шљиву. Ради честих поплава, влада у земљи грозница па зато људи без штете једу незреле шљиве, јер ова болест тражи више киселине него ли слаткога шећера. Чудновато је, да ради ове болести отпадају људима нокти на претима руку и ногу. Прости Славонац задовољава се лошим кровом и не спава у кревету; у јелу је врло умерен, а зато му не треба напорно радити. Сва племена славонска, која још и данас (за доба цара Јосифа II.) из Босне и Србије долазе, један су народ, који говори истим језиком, исте је ђуди и живи понајвише истим обичајима. Између ових Сремци су још најмирнији; сви су бистроумни, а не као сељаци у многим другим земљама. У земљи су стални, често и сујеверни. Неправде не подносе. Верни су својим пријатељима, гостољубиви, храбри; али се и брзо раерде, радо отимају и убијају, воле многоженство и радо варају у трговини. Осим тога врло су сујеверни. Мисле, да их може прет још нерођенога детета учинити невидним. На дан богојављења отице кравима рогове и напуне руке благословеним травама. Они су уверени, да ће стока остати здрава, ако у извесно доба дрмају дрвеће, покосе траву па је запале. Младеж поштује старије и учитеље. Они су врло даровити сликари и брзо се науче туђим језицима.

(СРПШКЕ СЕ)

Бој петлова (сликао Паја Јовановић). — Арбанаска средина најдражи је извор из којег Јовановић црпи садржаје својим сликама. Оригиналношћу и типова и момената, представљени одличном Пајином кичицом, имају и у ту-

* Управа Српске Књижевне Задруге, судећи по досадашњем лепом одзиву на који су Задругина издања излазила у српских читалаца, с правом очекује да ће тај одзив бити све бољи и бољи, и у тој нади отвара унис и на *једанаесто* редовно коло Задругиних књига, у коме ће бити ови списи: 1. Скупљени драмати Ј. С. Поповића, свеска I; 2. Јоакима Вујића „Путештвије по Србији“, свеска II, с картом ондашње Србије и са сликама; 3. „Причање Вука Дојчевића“ скупио и сложио Ст. М. Љубиша, свеска II; 4. „Приповетке Ђ. Јакшића“, свеска I; 5. „Ускок“, роман С. Матавуља; 6. „Тарас Буљба“, приповетка Н. В. Гогоља, у преводу Милована Ђ. Глишића; и 7. „Порекло и постанак народа“, од В. Вецхота, у преводу Др. Драг. Мишковића.

ђини толики број поштовача и купаца да је већ ретка Пајина слика која је у српским рукама. Оригинал *Боја петлова* данас је у Америци, где је, у осталом, и највећи део Пајина рада. —

Прилеп. — Нема ваљда Србина који не зна да је овај град био престоница Марка Краљевића. Како је данас у њему, како је Србима који су му становници, тешко је говорити, јер је зло велико, огромно. Да ли је чаша стрпљења већ до дна испијена или је Србима још суђено да трпе и пате?

У позађу наше слике, на врху брда, баш иза цамијина минарета развалине су Маркова града. Предање вели да ће се Марко поново попети, са својим шарцем, уз ово брдо, да ће на врху града исукати сабљу своју и јасним грлом позвати народ српски у последњи и желиени бој: у бој за ослобођење. —

Скопље (ист. део). — Српском срцу и сама слика овог града прича о најзнаменитијим догађајима из прошлости народне. А и данас је Скопље познато и чувено, а нарочито од оног дана када се један део српских жела испуни, када на митрополитски Скопаљски престо седе Србин. Господин Фирмилијан. —

На Сави више Београда (фотографски снимко Др. Марко Николић). Да би одговорили жељама многих читалаца, од сада ћемо чешће доносити поједине моменте из Београда и његове околине. Досадашњима додајемо и овај снимак.

Улазак у манастир Трескавац. У *Новој Искри* за 1899. г. донели смо целокупан изглед овог знаменитог српског манастира, а данас износимо и један његов детаљ: улазак у Храм. —

Сеоска кућа у Јадру и њена унутрашњост. (фотографски снимко Л. Грбић). Неколиким досадашњим снимцима сеоских кућа у Србији додајемо и овај фотографски снимак куће у селу Клупцима.

Султаново тулбе на Косову. (фотографски снимко Др. В. Суботић). — Највећи је догађај у прошлости српској — бој на Косову. Приче о догађајима на њему, рекли бисмо, сишу Српци још на мајчиним грудма. Слика наша представља тулбе у којему је сахрањен Мурат пошто погибе од смртне ране коју му Милош зададе. —

Нова црква у Јагодини Пре неколиких година довршена је ова црква прегалаштвом и пожртвованошћу Јагодинских грађана. По угледу њезину граде се у најновије доба готово све мање цркве у Краљевини Србији.

Моде се скупљачи претплате и повереници Задругини да што пре отпочну прикупљати претплату и чланске улоге за ово коло, и покуљени новац шаљу Задругиној благајници, како би се нарочито убрзала спремања Задругиних издања.

* Братство, књига IX и X уједно, изашла је са овом садржином: 1. Свети Сава — легенда — од Војислава II. Бошњакчића. 2. Војвода Ивац — најстарији историјски спомен о слави у Македонији — од проф. Божицара А. Прокића. 3. На Св. Саве дан — сан једне ноћи — од Ж. М. Романовића. 4. Најстарији књижевни словенски спомен после Кирила и Методија од академика П. С. Срећковића. 5. Пред иконом — песма — од Војислава II. Бошњакчића. 6. Царево одличје — цртица — од Ђорђа Миловановића. 7. Грушке биљешке скупио и објелоданио Вицко Адамовић. 8. Звезде — песма — од Војислава II. Бошњакчића. 9. Споменик Пајзанима од М. В. Веселиновића. 10. Два узорита примера родољубља и јунаштва — војвода Никола Скобаљић и Влајко Стојановић — од Јована Борђевића професора. 11. Буна 1874. и устанак у Херцеговини 1875. г. — одељак I. од Вукаловића устанка до побуне у

Невесинју — написао Риста Т. Пророковић — Невесинџац. 12. Шуматовачким јунацима — песма — од Милане В. Мишковића. 13. „Други Обилић“ — из ратних усломена са Јавора 1876. — од Ј. Миодраговића. 14. Све за веру — хришћанска, драма у три чина — написао Љубинко. 15. Никодим Вуковић архимандрит, написао Дионисије Миковић игуман. 16. Растко — еп глава VIII. и IX. — написао Данило Јовановић, великошколац. 17. Хаџилаук од Радована П. Јовановића професора. 18. Срби и Српкиње у Призрену добротвори свога народа — Димитр (Димитрије) Младеновић — Мишетовић, Сима Андрејевић — Игуманов, Спаса Х. Лазић — Чемерићић, Х. Коља (Никола) Х. Сташић, Ванка (Јованка) Гутић, Младен Ј. Угаровић, Арса Живковић — Алуш — написао В. Т-ћ. 19. Кисмет испричао у стиховима — Рад. Космајац. 20. Мегдан — из црногорског живота — од Ј. П. Ивића. 21. Српске народне умотворине, обичаји и веровања из Дебра и околине од Михаила Вељића учитеља. 22. Реферат о збирци народних умотворина С. Н. Томића од М. В. Веселиновића. 23. Статистички подаци о Светосавској Вечерњој Школи у Београду од Управе те школе. 24. На гробу Михаила Богивића — песма — од Ц. Х. П. Фртунића.

* Изаšla је прва књига Задужбине Архимандрита Нићифора Дучића: „Из црквене Историје Срба у Турској у XVIII. и XIX. веку“. Написао Иван Иванић. — Награђено са 1000 динара из Књижевног фонда пок. архимандрита Нићифора Дучића. Ова књига изашла је сад у издању друштва „Рада“ у Новом Саду. Садржина јој је: I. Шта је претходило црквеном покрету у Македонији? (Рад Грка и Бугара против Срба и српске цркве у прошлим вековима). — II. Почетци црквеног покрета; Унија и Протестанство у Македонији у XIX. веку. — III. Црквена борба, стварање бугарског Егзархата (1858—1872 г.). — IV. После стварања Егзархата (1872—1884 г.). — V. Школски и црквени покрет Срба у Турској (1884—1901. г.). — VI. Додатак (статистички подаци о броју домова по верској подели, цркава, свештеника и т. д. у Косовском вилајету, епархијама и окрузима Драмском, Сереском, Струмском, Воденском. Подаци о старим и новим српским школама у Турској). Цена 2 динара или 2 крупе. Књиџарима 25% за веће и мање порудбине обратити се у Нови Сад, поверенику друштва „Рада“ г. Кости Лери. — У Београду продаје се у дворској књиџари Мите Стајића.

* Јован П. Росановић превео је на руски језик и штампано у Казану „Економско политичке погледе Дубровчанина Николе Вида Гучетића, из друге половине XVI века“. Књизи је, поред пишчеве слике, додат и преводиоцев увод у којем је карактеристика и значај Вујићева књижевно-политичког

рада. — Од истог преводиоца могу се добити (преко књиџаре Бр. Башмакових у Казану) и ови његови оригинални и преведени радови на руском језику: „Крижанић и његова филозофија национализма“; „Црногорски теократизам 1496—1851.“; „Македонско питање на основи његове историје, етнографије и политике“; „Књига као најбољи пријатељ и друг човеков“, и „Босанско-хумско питање у вези са национално-државним стањем српског народа уочи XX. века“.

* У недељу 20. октобра држао је г. Божидар Никандар Никановић у дворници Коларчеве пивнице своје јавно предавање: „О трговинским односима Краљевине Србије с Аустро-Угарском монархијом.“

— Српска Краљевска Академија: „Из црквене Историје Срба у Турској у XVIII веку“. Написао Иван Иванић. Награђено са 1000 динара из књижевног фонда пок. архимандрита Нићифора Дучића. Београд и Нови Сад. Издање друштва „Рада“ 1902. г. Б. 8°, стр. 159. Цена 2 крупе.

— „Архимандрит Јован Рајић“ (1726—1801.), од Димитрија Руварца. Сремски Карловци, Српска Манастирска Штампарија 1902. — 8°, стр. 239. Цена је књизи 1 круна.

— Јаша Томић: „Мајски Сабор 1902. године. (Прештампано из „Заставе“). Цена 40 потура. У Новом Саду, Српска Штампарија Д-ра. Светозара Милетића, 1902. — 8°, стр. 163.

— „Два дива“. Спев у V делова, од Војислава П. Бошњакковића. Редакција и издање Панте П. Симића, учитеља. (Половина чистог прихода од ове књиге намењена је Оружном фонду). Београд, штампарија Д. Димитријевића, 1902. В. 8°, стр. 165. Цена 1.50 динара.

— Борисав Станковић: „Божји људи“. (Прештампано из „Летописа Матице Српске“). Нови Сад, штампарија српске књиџаре Браће М. Поповића, 1902. — 8°, стр. 70. Цена?

— „Једна угашена звезда“. Илустровани роман. Написао Л. Комарчић. Београд, штампарија Д. Димитријевића, 1902. — 8°, стр. 227. Цена 3 динара.

— „Два срца“, од Ивана Вујића — Светозарева. (Својина Персиде Вујић — Светозарева). Београд, штампарија Ч. Стефановића, 1902. — 16°, стр. 54. Цена 50 п. д.

ПРЕТПЛАТНИЦИМА НОВЕ ИСКРЕ

Улазећи овим бројем у последње четврт четврте године Нове Искре, стављамо до знања свима нашим дужницима: да је власништво листа принуђено (пошто се лепим није могло екоро ништа користити) да наплату отпочне другим путем. Тога ради, да би преглед дужника и њихова дуговања био што тачнији, отпочећемо доносити јавне позиве преко листа еваком дужнику. Ко нам ни после тога, у року од 15 дана, не буде поелао претплату, дуг ћемо тражити е удеким путем, јер су наше претплатничке књиге тако вођене да им исправност за еудеке доказе не може нико оспорити.

Жалећи што ће до овога доћи, наводимо за своје оправдање неесумњив доказ: ми емо покушали еве што је у нашој власти било да дужнике пријатељски упутимо на тачно вршење обавеза. Пошто је резултат екоро никакав, нагоњени емо и на овај начин потраживања.

Власништво НОВЕ ИСКРЕ

„НОВА ИСКРА“ излази сваког месеца. — Цена: на год. 16, по год. 8, четврт год. 4 дин.; ван Србије: год. 10 фор. или 20 дин. у заду. Претплата и све што се тиче администрације шаље се Р. Ј. Одавићу, власнику „Н. Искре“, Капетан Мишина 8.

Власник и уредник Р. Ј. Одавић, Капетан Мишина ул. бр. 8

Краљ.-Срп. Државна Штампарија